

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ
ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ «ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

**Η Τουρκία ως αυτόνομος στρατηγικός παράγοντας κατά την περίοδο
προεδρίας του Recep Tayyip Erdoğan**

**Turkey as an autonomous strategic actor during the presidency of
Recep Tayyip Erdoğan**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κοράκη Α. Φωτεινή, 2122M024

Αθήνα, 2023

Τριμελής Επιτροπή

Κωνσταντίνος Υφαντής, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Δημήτριος Τριανταφύλλου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Κοράκη Φωτεινή, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας πτυχιακής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η αναδιατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της πτυχιακής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση πτυχιακής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

I.	ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ	6
1.	Εισαγωγή	6
2.	Μεθοδολογία	7
II.	ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	8
1.	Ήπια ισχύς.....	8
2.	Σκληρή ισχύς.....	9
3.	Νέο-οθωμανισμός.....	10
III.	Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	12
1.	Η γεωπολιτική στρατηγική της Τουρκίας	12
2.	Η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας.....	13
IV.	Ο RECEP TAYYIP ERDOGAN ΚΑΙ Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	14
1.	Ο Recep Tayyip Erdogan ως ηγέτης	14
2.	Οι αλλαγές του Recep Tayyip Erdogan στην εξωτερική πολιτική	18
V.	ΠΕΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ	22
1.	Οι μεταψυχροπολεμικές σχέσεις Τουρκίας-NATO.....	22
2.	Σχέσεις Τουρκίας-Μέσης Ανατολής	23
i.	Η πολιτική της Τουρκίας σύμφωνα με τις τουρκοαραβικές σχέσεις.....	23
ii.	Η πολιτική της Τουρκίας σύμφωνα με τις τουρκοϊσραηλινές σχέσεις	25
3.	Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Τουρκία	27
i.	Οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας	27
ii.	Σύγχρονες εξελίξεις και η διαμόρφωση των μεταξύ τους σχέσεων σε συνάρτηση με την Ελλάδα.....	29
4.	Σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας κατά την περίοδο προεδρίας Erdoğan	34
i.	Η στάση της Ελλάδας	34
ii.	Η στάση της Τουρκίας.....	37
iii.	Γεωπολιτικές προτεραιότητες των δύο πλευρών	42
5.	Σχέσεις Ρωσίας-Τουρκίας κατά την περίοδο προεδρίας Ερντογάν	44
i.	Οι σχέσεις των δύο χωρών πριν τον Ρωσο-Ουκρανικό πόλεμο.....	44
ii.	Οι σχέσεις των δύο χωρών μετά τον Ρωσο-Ουκρανικό πόλεμο	46
VI.	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	49
VII.	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	51

Σύνοψη

Σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο διεθνές σύστημα, το οποίο όλο και πιο συχνά προωθεί μεσαίας τάξης δρώντες προκειμένου να αποκτήσουν ισχύ, η Τουρκία δεν μένει στο περιθώριο. Ιδιαίτερα, τα τελευταία χρόνια υπό την προεδρία του Τούρκου Προέδρου Recep Tayyip Erdoğan, η Τουρκία θέτει όλο και πιο υψηλούς στόχους με πίστη και ελπίδες για το μέλλον. Σε κάθε ευκαιρία που της δίνεται, προσπαθεί να αποδείξει τις ικανότητές της και σε μεγάλο βαθμό επιδιώκει την επιβολή της έναντι άλλων δρώντων. Ενώ τα τελευταία χρόνια χαρακτηρίζονται από δυσκολίες σε διάφορους τομείς, τόσο για τη διεθνή σκηνή όσο και για την Τουρκία, η τελευταία καταφέρνει με το δικό της τρόπο να ασκεί αποτελεσματικά την εξωτερική της πολιτική. Η Τουρκία αποτελεί μία χώρα η οποία προσπαθεί σε κάθε ευκαιρία που της παρουσιάζεται να αντανakλά το αφήγημα του αυτόνομου στρατηγικού παράγοντα.

Το πραγματικό ζήτημα που τίθεται είναι εάν και κατά πόσο τελικά καταφέρνει να επιτύχει τους στόχους της. Η εσωτερική της πολιτική και τα ζητήματα που εγείρονται λόγω αυτής, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, δημιουργούν αμφιβολίες για το αν τελικά υπάρχουν οι δυνατότητες για την επίτευξη του στόχου της. Επιπλέον, πρόκειται για μία χώρα με μεγάλα και ευαίσθητα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, τα οποία ενώ προσπαθεί εν μέρει να αντιμετωπίσει, δημιουργούν πονοκέφαλο στη χώρα.

Abstract

In an ever-changing international system, which increasingly promotes middle-class actors to gain power, Turkey is not left on the sidelines. Particularly, in recent years under the presidency of Turkish President Recep Tayyip Erdoğan, Turkey has been setting increasingly lofty goals with faith and hope for the future. At every opportunity given to it, it tries to prove its capabilities and to a large extent seeks to impose itself on other actors. While recent years have been characterised, both for the international scene and for Turkey, by difficulties in various areas, Turkey has managed in its own way to conduct its foreign policy effectively. Turkey is a country which tries at every opportunity to reflect the narrative of an autonomous strategic actor.

The real question that arises is whether and to what extent it ultimately succeeds in achieving its objectives. Its internal politics and the issues that are regularly raised as a result of it raise doubts as to whether the potential to achieve its objective ultimately exists. Furthermore, Turkey is considered as a country with major and sensitive foreign policy issues that are a serious headache for them despite their efforts to face them.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ

1. Εισαγωγή

Η γέννηση της τουρκικής δημοκρατίας το 1299 σηματοδοτεί το τέλος της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το 1923, αποτελεί σημείο καμπής στην τουρκική ιστορία, καθώς η κοινωνία της χώρας βρίσκεται αντιμέτωπη με έναν κορεσμό τόσο στον ιστορικό όσο και στον πολιτισμικό τομέα της. Οι μεταρρυθμίσεις που είχε επιβάλλει ο Κεμάλ Ατατούρκ είχαν ως στόχο την μείωση των διαφορών μεταξύ Τουρκίας και δύσης. Επιπλέον, στόχος του ήταν να καταφέρει η χώρα του να βγει από την αρνητική τροχιά στην οποία είχε περιέλθει η οθωμανική αυτοκρατορία. Προκειμένου να καταστεί αυτό εφικτό, προσπάθησε να αλλάξει πολλές πτυχές της κοινωνικής ζωής των τούρκων πολιτών, χωρίς όμως η Τουρκία να καταφέρει να ευθυγραμμιστεί με τις εξελίξεις αυτές.

Η Τουρκία περνάει από ένα έντονο αυτοκρατορικό παρελθόν σε ένα πιο μικρό κράτος το οποίο αντιμετωπίζει μεγαλύτερους περιορισμούς και δυσκολίες. Ωστόσο, μετά την λήξη του Β' παγκοσμίου πολέμου αυξάνεται το στάτους κβο της χώρας καθώς και οι συντελεστές αυτής. Τα πρώτα χρόνια του 21^{ου} αιώνα η χώρα φαίνεται να ακολουθεί τη λογική μιας μεσαίας δύναμης. Ωστόσο, δεν αργεί πολύ να αλλάξει η στάση της στην εξωτερική και στην εσωτερική της πολιτική, πράττοντας με τέτοιο τρόπο που δεν παραπέμπει στη λογική της μεσαίας ισχύος. Ειδικότερα τα τελευταία χρόνια η αυτοπεποίθηση της χώρας έχει ανέβει κατακόρυφα όσον αφορά ζητήματα της εξωτερικής της πολιτικής. Πρόκειται, λοιπόν, για μια χώρα η οποία θεωρεί ότι μπορεί να είναι αυτόνομη μακριά από τη σκιά της δύσης και γενικότερα των μεγάλων δυνάμεων.

Τα τελευταία χρόνια, η Τουρκία φαίνεται να είναι πιο περίπλοκη από ποτέ. Όλο και περισσότεροι ερευνητές μπαίνουν στη διαδικασία να αναλύσουν την εσωτερική και την εξωτερική πολιτική της χώρας καθώς και την επιδιωκόμενη αυτονομία της. Πλέον, θεωρείται δεδομένο το γεγονός ότι ο Recep Tayyip Erdoğan είναι αυτός που έφερε την άνοδο στη χώρα. Ο χαρακτήρας του καθώς και το πώς παρουσιάζεται στην χώρα του ως ηγέτης κάνουν την κοινή γνώμη της χώρας να συμφωνεί με την πεποίθηση ότι πολλά καλά των τελευταίων ετών οφείλονται σε αυτόν.

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αποδειχθεί η αυτονομία της Τουρκίας καθώς και το πώς οδηγείται σε αυτή μέσω της εξωτερικής της πολιτικής. Η επίτευξη

της αυτονομίας μιας χώρας είναι αρκετά δύσκολη ακόμα πολλές φορές ίσως και ακατόρθωτη λόγω των πολλών εμποδίων και παραγόντων που παρουσιάζονται κατά τη διάρκεια επίτευξης της. Η μελέτη της παρούσας εργασίας έχει ως στόχο την ανάδειξη των βασικών παραγόντων, την ανάλυσή τους με στόχο να φανούν οι αδυναμίες καθώς και οι δυνάμεις της χώρας. Επιπλέον, στόχος της εργασίας είναι να αποδειχθεί πως η εν λόγω αυτονομία επιδιώκεται κατά κύριο λόγο κατά την περίοδο προεδρίας του Recep Tayyip Erdoğan. Για το λόγο αυτό, στη συγκεκριμένη εργασία περιλαμβάνονται τέσσερα διαφορετικά κεφάλαια, με κάθε κεφάλαιο να έχει ως στόχο την ανάλυση και την μελέτη διαφορετικών πτυχών της χώρας προκειμένου να επιτευχθεί η εξαγωγή διαφορετικών συμπερασμάτων.

Η παρούσα εργασία αποτελείται από την εισαγωγή στην οποία παρατίθενται οι λόγοι συγγραφείς αυτής της εργασίας. Στη συνέχεια ακολουθούν τέσσερα διαφορετικά αλλά παράλληλα αλληλένδετα κεφάλαια, στα οποία συμπεριλαμβάνονται μικρότερα υποκεφάλαια. Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα όλης αυτής της μελέτης. Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται μια προσπάθεια μελέτης της ισχύος, των μορφών αυτής και του νέο-οθωμανισμού. Πρόκειται για ένα εισαγωγικό κεφάλαιο, το οποίο στοχεύει στην ανάδειξη ενός πλαισίου μέσα στο οποίο η συγκεκριμένη εργασία θα κινηθεί. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται λεπτομερώς η γεωπολιτική στρατηγική της χώρας καθώς και η στρατιωτική ισχύς αυτής. Το τρίτο κεφάλαιο έχει ως στόχο την ανάλυση του προφίλ του Recep Tayyip Erdoğan ως ηγέτης της Τουρκίας. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο ο τούρκος πρόεδρος Erdoğan πρόκειται να συγκριθεί με άλλους ηγέτες, ούτως ώστε να γίνει εφικτή η ανάλυση του προφίλ του. Το τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας ασχολείται με τις κινήσεις και τη στάση που υιοθετεί η Τουρκία στο διεθνές αλλά και στο περιφερειακό της περιβάλλον. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αναλύονται και οι σχέσεις της Τουρκίας με άλλα κράτη καθώς και οι βλέψεις της για το σύντομο μέλλον. Αυτό το κεφάλαιο εμπεριέχει μικρότερα υποκεφάλαια τα οποία αναλύονται σε πιο μικρές ενότητες. Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα τα οποία λαμβάνουν υπόψη όλα τα παραπάνω κεφάλαια.

2. Μεθοδολογία

Η παρούσα εργασία ακολουθεί τη λογική μιας case study έρευνας. Η συγκεκριμένη μεθοδολογία δεν θεωρεί εξ αρχής κάτι ως δεδομένο, αντιθέτως μέσω της μελέτης και της ανάλυσης εξάγονται τα συμπεράσματα. Στόχος αυτής της μεθοδολογίας είναι η μελέτη και η ανάλυση διαφορετικών και αυτούσιων εννοιών. Στο τέλος μόνο μπορεί

να γίνει μια αποτίμηση της παραπάνω έρευνας και μελέτης ούτως ώστε να οδηγηθούμε στα συμπεράσματα αναφορικά με την αυτονομία της Τουρκίας. Αρχικά, δίνεται βάση στην ισχύ και τις μορφές αυτής, αφού όπως θα αποδειχθεί η Τουρκία χαρακτηρίζεται περισσότερο από τη χρήση της σκληρής ισχύος παρά από την ήπια ισχύ. Επιπλέον, κρίνεται αναγκαία η αναφορά στις σχέσεις της Τουρκίας με άλλα κράτη της διεθνούς σκηνής, όπως η Ρωσία, η Ελλάδα και η Μέση Ανατολή. Σε αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερη σημασία δίνεται και στις σχέσεις της Τουρκίας με οργανισμούς όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση. Όλα τα παραπάνω έχουν ως απώτερο στόχο την ανάδειξη των δυνατοτήτων και των περιορισμών της Τουρκίας καθώς και των βλέψεων της. Για την επίτευξη αυτών χρησιμοποιούνται βιβλία και άρθρα.

II. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Ήπια ισχύς

Η συνεχώς μεταβαλλόμενη φύση του διεθνούς συστήματος έχει οδηγήσει σε μια νέα πραγματικότητα όσον αφορά τη χρήση της μη υλικής ισχύος, όπως η κουλτούρα, η ιδεολογία και οι θεσμοί. Πλέον θεωρείται πόση σημασία της στρατιωτικής ισχύος έχει υπερτονιστεί και ότι θα πρέπει να δίνεται μεγαλύτερη σημασία σε στοιχεία όπως η τεχνολογία, η εκπαίδευση και η οικονομική ανάπτυξη. Οι παράγοντες της γεωγραφίας και του πληθυσμού, όσο περνάνε τα χρόνια, φθίνουν όλο και πιο πολύ.¹

Ως εκ τούτου, μια νέα προσέγγιση της ισχύος όπως αυτή της ήπιας ισχύος (soft power) κρίνεται απαραίτητη. Αυτή η νέα προσέγγιση της ισχύος, η οποία χρησιμοποιεί άλλα μέσα ως εργαλεία δεν είναι παρά μια έμμεση προσέγγιση για την απόκτηση κερδών και συμφερόντων. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την ικανότητα διαμόρφωσης των προθέσεων και των προτιμήσεων των άλλων χωρίς τη χρήση βίας ή εξαναγκασμού. Μια άλλη προσέγγιση της θεωρίας αυτής θεωρεί ότι μια χώρα μπορεί να επιτύχει τα επιθυμητά αποτελέσματα της, μόνο στην περίπτωση που οι υπόλοιπες χώρες θαυμάζουν τις αξίες της και προσπαθούν να ακολουθήσουν το παράδειγμά της.²

¹ Raimzhanova, A. (2015) *Power in IR: Hard, Soft and Smart*. Institute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest. Διαθέσιμο στο: https://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2015-12_annual/Power-In-Ir-By-Raimzhanova,-A.pdf, σελ. 5

² Pallaver, M. (2011) 'Power and Its Forms: Hard, Soft, Smart'. The London School of Economics and Political Science. Διαθέσιμο στο: https://etheses.lse.ac.uk/220/1/Pallaver_Power_and_Its_Forms.pdf, σελ. 86

Σύμφωνα με τον E. H. Carr ήπια ισχύς χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες: την οικονομική ισχύ ακόμα την στρατιωτική ισχύ και την ισχύ πάνω στη γνώμη.³

Σύμφωνα με τον Nye, η στρατιωτική βία είναι κατάλληλη κατά των κρατών, αλλά είναι συχνά ανεπαρκής ως μέσο καταπολέμησης των ιδεών. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει: *«Πολλές από τις οργανώσεις τις οποίες αγωνιζόμαστε, δεν ελέγχουν καμία επικράτεια, κατέχουν λίγα περιουσιακά στοιχεία και βρίσκουν νέους ηγέτες για κάθε ένα που σκοτώνεται. Έτσι, η νίκη με την παραδοσιακή έννοια, είναι άπιαστη και απατηλή. Σήμερα, η νίκη εξαρτάται από την προσέλκυση ξένων πληθυσμών στο πλευρό μας και την παροχή βοήθειας για την οικοδόμηση ικανοποιητικών δημοκρατικών κρατών. Η ήπια ισχύς είναι απαραίτητη για τη νίκη της ειρήνης. Είναι πιο εύκολο να προσελκύσεις τους ανθρώπους στη δημοκρατία από το να τους εξαναγκάσεις να είναι δημοκρατικοί».*⁴

Η σκληρή ισχύς δεν μπορεί να είναι έγκυρη χωρίς τη νομιμότητα. Αυτό είναι το πρώτο και ίσως το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό της ήπιας ισχύος συγκριτικά με τη σκληρή ισχύ. Η ήπια ισχύς μπορεί να λειτουργήσει μόνο εφόσον η χορηγηθείσα εξουσία και οι επιδιωκόμενοι στόχοι γίνονται αντιληπτοί ως νόμιμοι. Επιπλέον, λειτουργεί όταν οι πιο αδύναμοι εκτελούν εντολές εθελοντικά και ενεργά έχοντας ως σκοπό την επίτευξη των στόχων των ισχυρών δρώντων.⁵ Συμπερασματικά, όταν ένα κράτος μπορεί να χρησιμοποιήσει τις αξίες και τις πρακτικές του για να προσελκύσει και να πείσει τους άλλους, τότε μόνο θεωρείται ότι διαθέτει πραγματική και αποτελεσματική ήπια ισχύ.

2. Σκληρή ισχύς

Ως σκληρή ισχύς (hard power) ορίζεται η ικανότητα απόκτησης ωφελήματος από τρίτους δρώντες είτε μέσω της χρήσης είτε μέσω της απειλής χρήσης βίας. Η βία αυτή μπορεί να είναι στρατιωτική ή και οικονομική. Πρόκειται ουσιαστικά για την πιο διαδεδομένη μορφή ισχύος μιας και είναι η πιο απλή μορφή της και ο τρόπος εκδήλωσής της καθιστά τις επιπτώσεις της εύκολα μετρήσιμες.

Οι τρόποι με τους οποίους χρησιμοποιείται και εργαλειοποιείται σκληρή ισχύς είναι οι εξής. Κατέχοντας ο πόρους ισχύος αποκτά πλεονεκτήματα, ιδίως στον στρατιωτικό και οικονομικό τομέα. Επειδή η ισχύς της καταλήγει να είναι μεγαλύτερη

³ Raimzhanova, A. (2015), σελ. 6

⁴ Pallaver, M. (2011), σελ. 87

⁵ Pallaver, M. (2011), σελ. 88

από αυτή του αντιπάλου της, η απειλή χρήσης βίας αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για τον αντίπαλο. Η δυνατότητα της άλλης πλευράς να ενεργήσει ενάντια στα συμφέροντα του ενός ή του άλλου ενισχύει τα συμφέροντα και τις φιλοδοξίες του ενός εις βάρος του άλλου. Αυτό μπορεί να είναι αποτελεσματικό μόνο υπό την προϋπόθεση ό τι πρόκειται για έναν λογικό αντίπαλο και υπό την προϋπόθεση ότι η απειλή χρήσης βίας θα είναι αποφασιστική. Ένας άλλος τρόπος εργαλειοποίησης της συγκεκριμένης ισχύος είναι σαφώς η οικονομική σφαίρα. Στην οικονομική σφαίρα τονίζεται η υπεροχή του ενός έναντι του άλλου σε παθητικά ή θετικά κίνητρα. Η απλούστερη μορφή της οικονομικής οπτικής είναι οι οικονομικές κυρώσεις που επιβάλλονται. Ωστόσο, οι κυρώσεις αυτές είναι αποτελεσματικές μόνο εφόσον υπάρχει ασυμμετρία μεταξύ των δύο πλευρών. Μόνο στην περίπτωση που η ασυμμετρία μεταξύ των δύο είναι εμφανής μπορούν να υπάρξουν θετικά και αρνητικά κίνητρα. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο επικρατεί σκεπτικισμός αναφορικά με το ζήτημα της σκληρής ισχύος καθώς πλέον θεωρείται ότι πολλά προβλήματα δεν επιλύονται με τη χρήση βίας. Όσο περνάν τα χρόνια και οι κοινωνίες εξελίσσονται τα ζητήματα τα οποία επιλύονται με τη χρήση βίας γίνονται όλο και λιγότερα. Συμπερασματικά, όσο μεγαλύτερη είναι η ασυμμετρία ισχύος μεταξύ δύο δρώντων τόσο πιο πιθανό είναι να εφαρμοστεί σκληρή ισχύς σίγουρα. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η σκληρή ισχύς μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για την επιβίωση του κράτους και τη μεγιστοποίηση των οφελών του κράτους αυτού.⁶

3. Νέο-οθωμανισμός

Παρόλο που θεωρείται ότι η έννοια του νέο-οθωμανισμού συνδέεται κυρίως με την εσωτερική πολιτική μίας χώρας, η έννοια αυτή αντιπροσωπεύει σε μεγαλύτερο βαθμό την εξωτερική πολιτική. Αρχικά, ο όρος αυτός είχε θεσμοθετηθεί λόγω των πολλών οικονομικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε η Τουρκία. Για πρώτη φορά συναντάται το 1950 με το δημοκρατικό κόμμα του Αντνάν Μεντερές.

Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ο όρος αυτός έχει δύο πτυχές. Πρώτον, την πτυχή των κεμαλικών, η οποία υιοθετείται περίπου το 1920 και παίρνει τη μορφή μίας κοινωνικής υπόστασης. Πιο συγκεκριμένα, δηλαδή, οι κεμαλικοί δημιούργησαν ένα ρήγμα στην κοινωνία, την έχθρα μεταξύ των κοσμικών και των συντηρητικών. Οι

⁶ Pallaver, M. (2011), σελ. 81

συντηρητικοί από τη μεριά τους σε κάθε λάθος που εμφανιζόταν στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής της χώρας τους κατηγορούσαν τους κοσμικούς αλλά και την απομάκρυνση της Τουρκίας από τις παραδοσιακές στις ρίζες. Όσο περνούσαν τα χρόνια, θεωρούσαν πως η Τουρκία απομακρύνεται σε μεγάλο βαθμό από τους θεσμούς της και ότι θα πρέπει να καταφέρει να διατηρήσει τις σχέσεις και τις επαφές της με αυτά τα κράτη που για πολλά χρόνια συνιστούσαν την οθωμανική αυτοκρατορία. Δεύτερον, υπάρχει πτυχή της κρατικής υπόστασης του ορισμού αυτού. Σύμφωνα με αυτήν την πτυχή, θεωρούνταν ότι είναι εξωτερική πολιτική που έχει διαμορφωθεί από τη νέα κρατική δομή δεν ήταν ικανή να εκμεταλλευτεί στο έπακρο όσες ευκαιρίες παρουσιάζονταν και μπορούσαν να την βοηθήσουν στην απομάκρυνση της από το αυτοκρατορικό της παρελθόν. Για τον λόγο αυτό, η συγκεκριμένη πτυχή θεωρούσε πως η χώρα ήταν αναγκασμένη να δημιουργεί νέες σχέσεις ή να ενίσχυε τις ήδη υπάρχουσες σχέσεις της με τις χώρες που κάποτε συνιστούσαν την οθωμανική αυτοκρατορία.

Ωστόσο, αυτό που έχει σημασία είναι το γεγονός ότι καμία από τις δύο παραπάνω πτυχές δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί στη σημερινή Τουρκία, καθώς το διεθνές σύστημα όπως έχει διαμορφωθεί σήμερα δεν μπορεί να ευνοεί τέτοιες πολιτικές. Επιπλέον, ούτε η ίδια η Τουρκία δεν είναι σε θέση να εφαρμόσει αυτές τις θεωρίες.

Ο νέο-οθωμανισμός είναι, ουσιαστικά, ένα μέσο στα χέρια της Τουρκίας για την προώθηση και την ενίσχυση των σχέσεων της με τις χώρες της δύσης, προκειμένου να καταφέρει η Τουρκία να χρησιμοποιήσει αυτές τις σχέσεις για την επίτευξη των δικών της στόχων. Τέτοιοι στόχοι θα μπορούσαν να είναι ή οικονομία, το εμπόριο και η ασφάλεια.⁷

Επιπλέον, με το τέλος του Β' παγκοσμίου πολέμου η δομή του συστήματος αλλάζει και γίνεται πλέον λόγος για χώρες με διπολικά συστήματα ακόμα λόγω πολλών ζητημάτων ασφαλείας. Υπό ένα τέτοιο καθεστώς το μόνο προνόμιο που μπορούσε να παρουσιάσει η Τουρκία στην δύση ήταν η γεωπολιτική της θέση και οι στενοί της δεσμοί με την Μέση Ανατολή. Το 1950 με την κυβέρνηση του δημοκρατικού κόμματος, φαίνεται η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας να ταυτίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό με αυτή των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Κατά την περίοδο αυτή η χώρα φαίνεται να

⁷ Albayrak, D. και Turan, K. (2016) *Neo-Ottomanism in Turkish Foreign Policy Through the Lenses of the Principal-Agent Theory*. Journal of Security, Strategy, and Political Studies, σελ. 135-137

έχει έναν πιο ενεργό ρόλο στην περιοχή όχι, όμως, επειδή με άλλαξαν τα εργαλεία που είχε στην κατοχή της η Τουρκία, αλλά για να θεωρείται ότι πράττει εκ μέρους των Ηνωμένων Πολιτειών. Η Τουρκία, πολλές φορές, χρειάστηκε να επιβεβαιώσει τη συμμαχία της με τις χώρες της δύσης προσφέροντας ανταλλάγματα. Το μεγαλύτερο αντάλλαγμα που είχε να παρουσιάσει και να δώσει η Τουρκία ήταν ο πιο ενεργός ρόλος της στη Μέση Ανατολή, ο οποίος θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να φέρει την Τουρκία πιο κοντά στη δύση.⁸

III. Η ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

1. Η γεωπολιτική στρατηγική της Τουρκίας

Η κληρονομιά της Τουρκίας από την οθωμανική αυτοκρατορία ήταν το ιστορικό και γεωγραφικό της βάθος. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί μια σημαντική αλλαγή όσον αφορά την εξωτερική πολιτική της χώρας. Η Τουρκία παραιτείται πλέον από την διαδικασία διαχείρισης κρίσεων και επικεντρώνεται στο όραμα της, δηλαδή, την στρατηγική της αυτονομία. Η ίδια η Τουρκία θεωρεί πώς αποτελεί πια μια χώρα η οποία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην περιοχή και μπορεί να παρεμβαίνει καθοριστικά. Έχει αναλάβει πλέον ηγετικό ρόλο σε περιφερειακό επίπεδο, διαμεσολαβητικό ρόλο στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και εκμεταλλεύεται επιτέλους την στρατηγική της θέση ως ενεργειακό σύνορο της δύσης.

Τα τελευταία χρόνια η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας δείχνει να επικεντρώνεται στη Μέση Ανατολή, έχοντας ως αποτέλεσμα να δημιουργούνται υποψίες στις υπόλοιπες χώρες του εξωτερικού αλλά και φόβοι στο εσωτερικό της Τουρκίας. Πολλές φορές οι κινήσεις της Τουρκίας χαρακτηρίστηκαν από τη δύση ως κινήσεις απομάκρυνσης της κλασσικής εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας από τη δύση. Ωστόσο, κυριαρχεί ή αντίληψη ότι αν η χώρα συνεχίσει να προσαρμόζει την γεωπολιτική της στρατηγική σύμφωνα με τη στρατηγική και τα συμφέροντα άλλων χωρών, θα οδηγηθεί σε υπονόμευση του κύρους της αλλά και θα απωλέσει την

⁸ Albayrak, D. και Turan, K. (2016), σελ. 148

εσωτερική συνοχή της. Η γεωπολιτική της θέση αναφορικά με την εξωτερική πολιτική θα πρέπει να αναθεωρηθεί προκειμένου να συμβαδίζει πια με το διεθνές περιβάλλον.⁹

2. Η στρατιωτική ισχύς της Τουρκίας

Οι ένοπλες δυνάμεις της Τουρκίας αποτελούν τον μεγαλύτερο και κυριότερο φορέα του κεμαλισμού. Η πολιτική εξουσία της χώρας θεωρεί λογικό να υποτάσσεται στις ένοπλες δυνάμεις όταν πρόκειται για ζητήματα απειλών και για τον λόγο αυτό δεν λαμβάνεται και καμία πρωτοβουλία που θα έχει ως στόχο την αλλαγή της κατάστασης. Η λογική της Τουρκίας σχετικά με τις εσωτερικές και τις εξωτερικές απειλές και κατ' επέκταση και ο βαρύς της εξοπλισμός, κάνουν τη χώρα να μοιάζει ως μια απειλή για τις χώρες με τις οποίες συνορεύει.

Η κυριότερη παράμετρος της στρατιωτικής ισχύος της Τουρκίας είναι η ασφάλεια. Σε μεγάλο βαθμό, μοιάζει με τη στρατηγική που ακολουθούν τα Ηνωμένα Έθνη, η ευρωπαϊκή ένωση και άλλες μεγάλες δυνάμεις. Ο καθορισμός των απειλών αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα της στρατηγικής ισχύος της χώρας. Τα λόγια του Σουν Τζου φαίνεται να αντιπροσωπεύουν πλήρως την Τουρκία: *«αν γνωρίζεις καλά τον εχθρό και τον εαυτό σου ακόμα δεν υπάρχει λόγος να φοβάσαι τα αποτελέσματα όσων πολέμων και αν κάνεις. Αν γνωρίζεις τον εαυτό σου και δεν έχεις τις αναγκαίες πληροφορίες για τον εχθρό, στο τέλος θα γευθείς την ήττα πολλές φορές. Όμως αν δεν γνωρίζεις καλά ούτε τον εαυτό σου ούτε τον εχθρό, τότε σε κάθε πόλεμο θα υφίστασαι πανωλεθρίες»*. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο το γεγονός ότι η Τουρκία επιθυμεί να γνωρίζει καλά τους γείτονές της.

Οι ένοπλες δυνάμεις της χώρας σχετίζονταν ανέκαθεν τόσο με την εσωτερική όσο και με την εξωτερική πολιτική της. Όσον αφορά την εξωτερική πολιτική, πολλές φορές οι ένοπλες δυνάμεις διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της.¹⁰ Άλλωστε, οι απόψεις του Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ επιβεβαιώνουν πλήρως τα παραπάνω: *«το κύριο καθήκον του εκάστοτε αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Ενόπλων Δυνάμεων είναι να μελετάς τη στρατιωτική κατάσταση και παράλληλα να παράγει σκέψη. Η στρατιωτική οργάνωση δεν αφορά μόνο στην άμυνα της πατρίδας μας και στα στρατιωτικά καθήκοντα σε διάφορους τομείς αλλά και στην εσωτερική και εξωτερική*

⁹ Μηνάγιας, Χ. (2012) *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατηγική ισχύς της Τουρκίας*. Εκδόσεις Τουρκική, σελ. 33-41.

¹⁰ Ινσέλ, Α. and Μπαϊράμογλου, Α. (2007) *Ο Τουρκικός Στρατός, ένα πολιτικό κόμμα, μία πολιτική τάξη*. Εκδόσεις Βιβλίοραμα, σελ.71-72.

πολιτική. Ο αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Ενόπλων Δυνάμεων έχει καθήκον να συμμετέχει ενεργά, να συγκροτεί, να οργανώνει επιστημονικά τον στρατό και να δρα προς όφελος της άμυνας της χώρας.»

Οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις απολαμβάνουν μεγάλη αυτονομία και θεωρείται πως είναι αρμόδιες κυρίως για ευαίσθητα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτών των ζητημάτων είναι το κυπριακό, το αιγαίο ακόμα και οι σχέσεις με το Ισραήλ. Έντονο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ό τι η τουρκική κοινή γνώμη αποδέχεται πλήρως αυτόν τον ρόλο των ενόπλων δυνάμεων. Ακόμα και το Τουρκικό Σύνταγμα προβλέπει ότι οι ένοπλες δυνάμεις της χώρας οφείλουν να διαφυλάττουν την ανεξαρτησία και την εθνική κυριαρχία της χώρας, με άμεση και ορθή αντίδραση σε φλέγοντα ζητήματα ασφαλείας.¹¹

IV. Ο RECEP TAYYIP ERDOGAN ΚΑΙ Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1. Ο Recep Tayyip Erdogan ως ηγέτης

Ο Recep Tayyip Erdoğan αποτελεί μια από τις πιο αμφιλεγόμενες προσωπικότητες τόσο της σημερινής τουρκικής πολιτικής σκηνής όσο και της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, η οποία έρχεται σε επαφή και τριβή με άλλες χώρες. Όπως επισημαίνουν πολλοί αναλυτές καμία τρέχουσα τουρκική πολιτική δεν μπορεί να αναπτυχθεί και να δικαιολογηθεί χωρίς να ληφθεί υπόψη ο Erdoğan. Ωστόσο, οι χαρακτηρισμοί που του έχουν αποδοθεί ποικίλουν. Πολλοί είναι αυτοί που βλέπουν τον Erdoğan ως μια δυναμική φιγούρα η οποία αρέσκεται να αντιπαρατίθεται με πολιτικούς αντιπάλους, ενώ άλλοι τον χαρακτηρίζουν ως χαρισματικό ηγέτη ο οποίος εμπνέει πολλούς οπαδούς του. Δεν είναι λίγοι αυτοί που πιστεύουν πως ο Erdoğan αποτελεί πiónι της Αμερικής, με στόχο την υλοποίηση των στόχων της στην περιοχή, παράλληλα, όμως, πολλοί είναι αυτοί οι οποίοι τον επαινούν για την ανεξαρτησία του σχετικά με την εξωτερική πολιτική.

¹¹ Μηνάγιας, Χ. (2012), σελ. 123-146.

Προκειμένου να γίνει κατανοητή η εικόνα του Erdoğan ως ηγέτης, κρίνεται σκόπιμη η παράθεση του παρακάτω πίνακα¹²:

LTA characteristics	Recep Tayyip Erdoğan score		Political leaders N = 214	Middle East N = 83
BACE (Belief Can Control Events)	0.40	High	0.34 Low < 0.30 High > 0.38	0.33 Low < 0.29 High > 0.37
CC (Conceptual Complexity)	0.60	Low	0.65 Low < 0.61 High > 0.69	0.64 Low < 0.60 High > 0.68
DIS (Distrust of Others)	0.16	High	0.01 Low < 0.01 High > 0.01	0.01 Low < 0.01 High > 0.01
IGB (Ingroup Bias)	0.12	Low	0.51 Low < 0.44 High > 0.58	0.5 Low < 0.43 High > 0.57
PWR (Need for Power)	0.26	Average	0.26 Low < 0.22 High > 0.30	0.25 Low < 0.22 High > 0.28
SC (Self-Confidence)	0.30	Average	0.36 Low < 0.27 High > 0.45	0.37 Low < 0.26 High > 0.48
TASK (Task Focus)	0.65	Low	0.73 Low < 0.67 High > 0.79	0.71 Low < 0.65 High > 0.77

Πίνακας 1. Recep Tayyip Erdoğan's traits

Σε αντίθεση με άλλους ηγέτες ο Erdoğan παρουσιάζει υψηλές βαθμολογίες στην πεποίθηση ότι έχει την ικανότητα ελέγχου γεγονότων και στη γενικότερη δυσπιστία προς άλλους. Ωστόσο, σημείωσε χαμηλές βαθμολογίες στην εννοιολογική πολυπλοκότητα, στην μεροληψία εντός της ομάδας και στον βαθμό εστίασης στους στόχους του. Από την άλλη, η βαθμολογία του σχετικά με το κίνητρο για εξουσία αλλά και η βαθμολογία του στην αυτοπεποίθηση μπορεί να θεωρηθεί ότι βρίσκονται κοντά στο μέσο των υπόλοιπων ηγετών.

Ο Erdoğan σημειώνει παραπάνω από μία αποκλίσεις σε σχέση με το μέσο όρο των υπολοίπων ηγετών. Ηγέτες που σημειώνουν υψηλή βαθμολογία στην ικανότητα ελέγχου των γεγονότων τείνουν να αντιμετωπίζουν τα ζητήματα αποφασιστικά και δυναμικά. Έχουν την τάση να αναλαμβάνουν γρήγορη και πολλές φορές προληπτική δράση αντί να μουν στη διαδικασία να καθυστερήσουν. Προκειμένου να διευκολύνουν την ταχεία και αποφασιστική επίλυση δύσκολων προβλημάτων, οι ηγέτες αυτοί τείνουν να κυριαρχούν στη λήψη αποφάσεων προτιμώντας να οργανώνουν μια συγκεντρωτική δομή λήψης αποφάσεων που τους τοποθετεί συχνά στην κορυφή. Συχνά δεν δίνουν ιδιαίτερη σημασία στη διαβούλευση ή στην ανάθεση σημαντικών καθηκόντων, αντίθετα ασκούν δυναμικά δυναμική επιρροή σε όλα τα στάδια της πολιτικής από μόνοι τους. Αυτό του το χαρακτηριστικό δείχνει την

¹² Gorener, A. και Ucal, M. (2011) 'The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdogan: Implications for Turkish Foreign Policy'. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1080/14683849.2011.604216>.

ικανότητα του ηγέτη να έχει την επιθυμητή αντίδραση στα αποτελέσματα που επιθυμεί στο πολιτικό περιβάλλον. Η Hermann υποστηρίζει ότι «οι ηγέτες που πιστεύουν ότι μπορούν να επηρεάσουν ό,τι συμβαίνει στον κόσμο ενδιαφέρονται και δραστηριοποιούνται γενικά περισσότερο στη διαδικασία χάραξης πολιτικής»¹³.

Από την άλλη, το χαρακτηριστικό της εννοιολογικής πολυπλοκότητας δίνει την ικανότητα στον ηγέτη να βλέπει γκρίζες περιοχές σημαντικών ζητημάτων. Συχνά υποδηλώνει διαφοροποιημένη σκέψη και την ικανότητα να εξετάζει ο ηγέτης μια ποικιλία παραγόντων που μπορεί να έχουν σχέση με μια πολιτική επιλογή. Τα άτομα αυτά αναζητούν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες πριν λάβουν μια απόφαση. Ηγέτες όπως ο Erdoğan, που έχουν χαμηλή εννοιολογική πολυπλοκότητα έχουν την τάση να βλέπουν τον κόσμο με αυστηρούς όρους και χαμηλή ανοχή στην ασάφεια. Κάνουν έντονες διακρίσεις μεταξύ του «εμάς» και του «αυτών» και έτσι υιοθετούν κατηγορηματική σκέψη για τα περισσότερα θέματα. Επιπλέον, σχετίζεται με την χαμηλή ικανότητα αντίληψης ενδείξεων για μια αποτυχημένη πολιτική δράση, ενώ πολύ συχνά τέτοια άτομα συγκεντρώνουν γύρω τους ομοϊδεάτες συμβούλους.

Ο Erdoğan, σημειώνει υψηλή βαθμολογία και στη δυσπιστία έναντι των άλλων. Αυτό σημαίνει ότι διακατέχεται από ένα γενικότερο αίσθημα αμφιβολίας, καχυποψίας και επιφυλακτικότητας όσον αφορά τα κίνητρα άλλων.¹⁴ Τέτοιοι ηγέτες αντιλαμβάνονται το περιβάλλον γύρω τους ως επικίνδυνο και απειλητικό, αφού θεωρούν τους άλλους ως πραγματικούς ή δυνητικούς ανταγωνιστές για τη θέση τους. Οι ηγέτες τέτοιου τύπου είναι πάντα σε επιφυλακή, απαιτούν άνευ όρων αφοσίωση από τους γύρω τους και περιτριγυρίζονται από πολύ λίγους ανθρώπους. Τέλος, τέτοια άτομα πολύ συχνά βλέπουν κριτική εκεί άλλοι που δεν την βλέπουν εξαιτίας του ότι είναι υπερευαίσθητοι σε αυτή.¹⁵

Η προθυμία του Erdoğan να αναλάβει κινδύνους και να αμφισβητήσει τις παραδοσιακές θέσεις της Τουρκίας δεν ήταν πουθενά τόσο εμφανής όσο στο κυπριακό ζήτημα. Παρά την έντονη αντίδραση των σκληροπυρηνικών εθνικιστών, η κυβέρνηση Erdoğan δεν δίστασε να υιοθετήσει μια νέα προσέγγιση στο κυπριακό υποστηρίζοντας το σχέδιο Ανάν. Η σημασία αυτής της εξέλιξης έγκειται στο γεγονός ότι η στάση της

¹³ Hermann, M. (2003) 'Assessing Leadership Style: Trait Analysis', στο *The Psychological Assessment of Political Leaders*. University of Michigan Press, σελ. 189.

¹⁴ Hermann, M. (2003), σελ. 202

¹⁵ Hermann, M. (2003), σελ. 203

Τουρκίας στο κυπριακό θεωρούνταν κρατική πολιτική, γεγονός που σημαίνει ότι ήταν πάνω από την αρμοδιότητα της κυβερνητικής πολιτικής και δεν ήταν σε καμία περίπτωση διαθέσιμο θέμα προς συζήτηση.

Η τάση του Erdoğan για αντιπαράθεση, η ρητορική του και η έλλειψη αυτοσυγκράτησης του φαίνεται να ταιριάζει πλήρως σε ένα συγκεκριμένο τμήμα του εκλογικού συστήματος, χωρίς όμως να του εξασφαλίζει μεγάλη συμπάθεια σε αυτούς που κατέχουν την εξουσία. Όλα τα παραπάνω φέρνουν τον Erdoğan αντιμέτωπο με μια πληθώρα διαμαχών στο εσωτερικό της χώρας του. Ωστόσο, η ηγεσία του είχε και έχει καθοριστική επίδραση στις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής της κυβέρνησής του. Δεν αποτελεί πλέον έκπληξη το γεγονός ότι έχει βρεθεί στο κέντρο των αποφάσεων στην Τουρκία και το ότι έχει αποτελέσει πολλάκις την κινητήρια δύναμη πίσω από πολλές πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης του. Ο ισχυρός έλεγχος που ασκεί στη χώρα του και οι αυταρχικές του τάσεις έχουν αναγνωριστεί εδώ και καιρό από τους αναλυτές καθώς όλο και περισσότεροι αναφέρονται στην Τουρκία ως «η Τουρκία του Erdoğan». Το πιο εμφανές χαρακτηριστικό της προσωπικότητας του Erdoğan και εκείνο που είναι πιθανόν να έχει την πιο βαθιά επίδραση στις επιλογές της εξωτερικής του πολιτικής είναι η χαμηλή εννοιολογική του πολυπλοκότητα. Το γεγονός ότι οι πεποιθήσεις του είναι σταθερές και το ότι τείνει να βλέπει μόνο αυτό που θέλει να δει τον καθιστά δύσκολα ικανό να αποκρυπτογραφήσει τη διπλωματία και να εναρμονιστεί με τις συνθήκες των διεθνών σχέσεων.

Ο Erdoğan έχει την τάση να βλέπει την πολιτική ως μια μάχη μεταξύ σωστού και λάθους, κακών και καλών, γεγονός που καθιστά αμφίβολο το αν τελικά η Τουρκία μπορεί να διαδραματίσει έναν αποτελεσματικό και ουδέτερο διαμεσολαβητικό ρόλο στις περιφερειακές συγκρούσεις. Για αυτούς τους λόγους, λοιπόν, ίσως τόσο η Τουρκία όσο και ο ίδιος ο Erdoğan έχουν ως στόχο την αυτονόμηση του στρατηγικού χαρακτήρα της χώρας. Γίνεται εύκολα αντιληπτό, ότι πρόκειται για έναν ηγέτη ο οποίος θα αποτελέσει ορόσημο στην πολιτική της χώρας του παρά το γεγονός ότι διαθέτει έναν δύσκολο προσαρμόσιμο πολιτικό χαρακτήρα. Όλα τα παραπάνω καταδεικνύουν όχι μόνο τα αρνητικά της ηγεσίας του Erdoğan όσον αφορά την εξωτερική πολιτική, αλλά

χρησιμεύουν και ως μαρτυρία για τους κινδύνους της κυριαρχίας ενός ηγέτη χωρίς αποτελεσματικό έλεγχο και ισορροπίες.¹⁶

2. Οι αλλαγές του Recep Tayyip Erdogan στην εξωτερική πολιτική

Από τότε που ο Erdoğan έγινε πρόεδρος της Τουρκίας το 2014 και ιδιαίτερα μετά την απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας φαίνεται να αλλάζει. Θα ήταν λάθος να συνδέουμε όλες τις αλλαγές της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας με το πρόσωπο του προέδρου Erdoğan, ωστόσο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πολλές από τις αλλαγές που θα αναλυθούν παρακάτω έχουν γίνει πιο έντονες μετά την ανάληψη της προεδρίας από τον Erdoğan το 2014 και ιδιαίτερα μετά το αποτυχημένο στρατιωτικό πραξικόπημα το 2016.

Το επίκεντρο της εξωτερικής πολιτικής υπό τον Erdoğan έγινε η εθνική ασφάλεια. Η άγκυρα έχει κάνει πολλές προσπάθειες προκειμένου να καταπολεμήσει τους εχθρούς της Τουρκίας τόσο στο εσωτερικό της όσο και στο εξωτερικό. Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας έχει καταστεί σημαντικό ζήτημα στις διμερείς σχέσεις της Τουρκίας ιδίως με χώρες που φιλοξενούν τούρκους πολίτες που καταζητούνται από την τουρκική κυβέρνηση για κατηγορίες τρομοκρατίας.

Η εξωτερική πολιτική υπό τον Erdoğan χαρακτηρίζεται σαφώς ως διεκδικητική, γεγονός που αντανάκλαται και στην προθυμία της Τουρκίας να προβάλλει στρατιωτική ισχύ πέραν των εθνικών της συνόρων. Επιπλέον, φαίνεται να υπάρχει η τάση προτίμησης σε σχέση με τις συναλλαγές και τα συμφέροντα με άλλες χώρες. Και τα 2 αυτά χαρακτηριστικά θα αποτελούσαν αλλαγή προγράμματος στην τουρκική εξωτερική πολιτική.

Όσον αφορά την διεκδικητικότητα στη διπλωματία, η Τουρκία χρησιμοποιεί έναν πολύ έντονο τόνο στις διπλωματικές διαμάχες με άλλες χώρες, κυρίως με ορισμένους από τους δυτικούς συμμάχους της, όπως για παράδειγμα η Γαλλία. Πολλές φορές ο τόνος της Τουρκίας θα μπορούσε να περιγραφεί καλύτερα όχι ως προκλητικός, αλλά όσο απειλητικός.¹⁷ Την ίδια διεκδικητική ρητορική στάση έχει υιοθετήσει και απέναντι στο NATO. Για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια της άσκησης Trident Javelin

¹⁶ Gorener, A. and Ucal, M. (2011)

¹⁷ Osborne, S. (2017) *Erdogan just threatened the safety of every person in Europe*, *The Independent*. Διαθέσιμο στο: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-erdogan-germany-netherlands-warning-europeans-not-walk-safely-a7642941.html> (Πρόσβαση: 12 Δεκεμβρίου 2023).

του NATO στη Νορβηγία το Νοέμβριο του 2017, η Τουρκία απέσυρε τους αξιωματικούς της από την άσκηση μετά από ένα περιστατικό όπου ο πρόεδρος Erdoğan και ο ιδρυτής της χώρας Κεμάλ Ατατούρκ, φαίνεται να παρουσιάστηκαν ως εχθροί του NATO. Το συγκεκριμένο περιστατικό προκάλεσε έντονη δημόσια κριτική από τον Erdoğan αλλά και άλλα μέλη της κυβέρνησης. Το περιστατικό δεν έληξε εκεί, αλλά αντιθέτως η Τουρκία απαιτούσε σε έντονο βαθμό να ζητηθεί συγγνώμη από το NATO, ενώ παράλληλα πολλά ήταν τα υπονοούμενα ότι η Τουρκία μπορεί να επανεξετάσει συνολικά την ιδιότητα του μέλους της.¹⁸ Στα περιφερειακά της ζητήματα ακόμα η Τουρκία έχει επιδείξει ένα άλλο είδος διεκδικητικότητας μέσω της στρατιωτικής ισχύος. Η πολιτική αυτή εκφράζεται καλύτερα με τη νέα αντίληψη ασφάλειας της χώρας η οποία έχει χαρακτηριστεί από τα τουρκικά μέσα μαζικής ενημέρωσης ως «δόγμα Erdoğan». Σύμφωνα με αυτή τη νέα αντίληψη η Τουρκία πρόκειται να ακολουθήσει μια νέα ενεργητική πολιτική ασφάλειας με τη χρήση προληπτικής στρατιωτικής ισχύος εκτός των συνόρων της και όταν αυτό κριθεί απαραίτητο θα ενεργήσει μονομερώς ακόμα και αν αυτό σημαίνει ότι δεν θα λάβει υπόψιν της τους εταίρους της συμμαχίας. Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις της χώρας στη Συρία και το Ιράκ από το φθινόπωρο του 2016 και μετά είναι ίσως τα καλύτερα παραδείγματα της νέας αυτής αντίληψης.¹⁹

Η Άγκυρα φαίνεται επίσης να προτιμά μια εξωτερική πολιτική η οποία χαρακτηρίζεται περισσότερο από την ικανοποίηση συμφερόντων και ευκαιριών παρά από την ένταξη σε ορισμένους θεσμούς. Παράδειγμα αυτού αποτελεί η συμφωνία της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση για το προσφυγικό από το 2015. Η Τουρκία στην περίπτωση αυτή επιθυμούσε μέσω της συμφωνίας να εξασφαλίσει διάφορα οφέλη όπως την επανέναρξη τις διαδικασίες ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τα ταξίδια για τους τούρκους πολίτες χωρίς βίζα σε χώρες της συμφωνίας Σένγκεν. Ένα άλλο παράδειγμα της συναλλαγματικής εξωτερικής πολιτικής που ασκεί η Τουρκία είναι οι σχέσεις της με το Ηνωμένο Βασίλειο. Οι σχέσεις αυτές προκύπτουν μετά το

¹⁸ Dolan, D. (2017) *Turkey's Erdogan rebuffs NATO apology over 'enemy poster'*, Reuters. Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-nato-erdogan/turkeys-erdogan-rebuffs-nato-apology-over-enemy-poster-idUSKBN1DI0EG/> (Πρόσβαση: 12 Δεκεμβρίου 2023).

¹⁹ Burhanettin, D. (2016) *Turkey's new security concept*, Daily Sabah. Διαθέσιμο στο: <https://www.dailysabah.com/columns/duran-burhanettin/2016/10/26/turkeys-new-security-concept> (Πρόσβαση: 12 Δεκεμβρίου 2023).

δημοψήφισμα και το Brexit το 2016, όταν η συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών περιορίζεται στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας αλλά και σε άλλους τομείς που μπορούν να φανούν επωφελείς τόσο για την Τουρκία όσο και για το Ηνωμένο Βασίλειο.²⁰

Αυτό που είναι σημαντικό να αναλυθεί είναι το γεγονός ότι η Τουρκία επιδιώκει μεγαλύτερη στρατηγική αυτονομία. Η επιδίωξη της στρατηγικής αυτονομίας της αποτελείται από δύο διαφορετικές αλλά ταυτόχρονα σημαντικές πτυχές. Η πρώτη πτυχή σχετίζεται με τις προσπάθειες της να γίνει μια χώρα με αυτόνομη τεχνολογικά προηγμένη αμυντική βιομηχανία. Πίσω από αυτό κρύβεται ο στόχος της να καταστεί η χώρα αυτάρκης όσον αφορά την προμήθεια όπλων. Ο στόχος αυτός θα επιτευχθεί με την προμήθεια όπλων από ξένους παραγωγούς και εν συνεχεία με την εξαγωγή του οπλισμού αυτού σε άλλες χώρες. Παράδειγμα τέτοιων συνεργασιών είναι η συμμετοχή της χώρας στο πρόγραμμα EUROSAM με τη Γαλλία και την Ιταλία.²¹ Επιπλέον, η αγορά S-400 από τη Ρωσία αποτελεί ένα μέρος των φιλοδοξιών της Τουρκίας για μεγαλύτερη στρατηγική αυτονομία. Ωστόσο, η κίνηση αυτή της Τουρκίας αποτέλεσε περισσότερο έναυσμα για τις ταραχώδεις σχέσεις της Τουρκίας με τη δύση παρά ένα βήμα προς την επιθυμητή στρατηγική αυτονομία της χώρας. Η άλλη πτυχή σχετικά με τη στρατηγική αυτονομία που επιθυμεί η Τουρκία είναι η ευέλικτες συμμαχίες με διάφορα κράτη με απώτερο σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής.²² Η συμμαχία της χώρας με την Ρωσία και το Ιράν για τη Συρία αποτελεί το πιο σημαντικό παράδειγμα. Με αυτή της την κίνηση η Τουρκία κατάφερε να ακολουθήσει και να χαράξει τη δική της ατζέντα στο βορειοδυτικό τμήμα της χώρας. Στόχος της ήταν η απομάκρυνση των τρομοκρατικών δυνάμεων, η επανεγκατάσταση των Σύρων προσφύγων που διέμεναν στην Τουρκία αλλά και η εξασφάλιση ενός μεριδίου για τα συμφέροντα της Τουρκίας σε μια μελλοντική Συρία.

²⁰ Haugom, L. (2019) 'Turkish foreign policy under Erdogan: A change in international orientation?', *Comparative Strategy*, 38(3), σελ. 206–223. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1080/01495933.2019.1606662>.

²¹ Tran, P. και Bekdil, B.E. (2018) *Turkey goes European for indigenous air defense system*, *Defense News*. Διαθέσιμο στο: <https://www.defensenews.com/global/europe/2018/01/08/new-long-range-missile-study-may-strengthen-turkeys-ties-with-france-italy/> (Πρόσβαση: 12 Δεκεμβρίου 2023).

²² Fuat, K. και Gisclon, M. (2017) *Turkey's Strategic Choice: Flexible Alliances with an Enduring Transatlantic Anchor | German Marshall Fund of the United States, GMF*. Διαθέσιμο στο: <https://www.gmfus.org/news/turkeys-strategic-choice-flexible-alliances-enduring-transatlantic-anchor> (Πρόσβαση: 12 Δεκεμβρίου 2023).

Σε καμία περίπτωση, η Τουρκία δεν θα μπορούσε να έχει τους ίδιους στόχους και βλέψεις μέσω μίας συμμαχίας με τις Ηνωμένες Πολιτείες ή την Δύση.

Κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν και οι λόγοι που οδήγησαν στις αλλαγές αυτές της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής. Η περιφερειακή και η εσωτερική ασφάλεια της χώρας αποτελούν τον πρώτο και πιο σημαντικό λόγο των αλλαγών αυτών. Τόσο το διεθνές όσο και το εσωτερικό περιβάλλον ασφαλείας της Τουρκίας έχει υποστεί σημαντικές μεταβολές τα τελευταία χρόνια. Οι συνέπειες της αραβικής άνοιξης δημιούργησαν μια ασταθή κατάσταση στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Τουρκίας, όπως οι πολιτικές διαμαρτυρίες του 2011 αλλά και ο πόλεμος μεταξύ Ισραήλ και Χαμάς το 2023. Σε πρώτη φάση η αραβική άνοιξη φάνταζε ως μια ευκαιρία για την Τουρκία να αναλάβει ηγετικό ρόλο στο συνεχές μεταβαλλόμενο περιβάλλον της περιοχής. Ωστόσο, αυτή η φιλοδοξία της Τουρκίας σε καμία περίπτωση δεν έγινε αποδεκτή στον υπόλοιπο αραβικό κόσμο. Οι εξεγέρσεις και οι έκρυθμες καταστάσεις που επικρατούσαν οδήγησαν την Τουρκία σε μια όλο και πιο πολύ απομονωμένη διπλωματικά κατάσταση. Επιπλέον, η εσωτερική πολιτική βία της χώρας βρισκόταν σε άνοδο, ιδιαίτερα το 2015 και 2016 όταν η χώρα βίωσε μια σειρά τρομοκρατικών επιθέσεων σε μεγάλες πόλεις της Τουρκίας. Δεν μπορεί να μην συμπεριληφθεί η απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος την 15/07/2016 που όπως πιστεύεται ευρέως στην Τουρκία οργανώθηκε με στόχο την ανατροπή του προέδρου Erdoğan και της κυβερνήσεως του. Η επιδείνωση της εσωτερικής και της διεθνούς ασφαλείας έθεσαν την τουρκική κυβέρνηση σε κατάσταση ετοιμότητας και ενίσχυσαν τις ανησυχίες για την εθνική ασφάλεια της χώρας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να τεθεί στην κορυφή της πολιτικής ατζέντας η ασφάλεια της χώρας. Ένας δεύτερος παράγοντας που οδήγησε στην αλλαγή της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας είναι η όλο και μεγαλύτερη απογοήτευση της Τουρκίας από τους δυτικούς συμμάχους της. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, κυριαρχεί η αντίληψη ότι τα δυτικά έθνη και οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής δεν δίνουν προτεραιότητα στα τουρκικά συμφέροντα. Επιπλέον, οι δίχως αποτέλεσμα διαδικασία για την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση δημιούργησε δεύτερες σκέψεις στη χώρα. Υπάρχει μια υποψία στην Τουρκία ότι η δύση θέλει να δει τον Erdoğan να αποχωρεί καθώς και ότι είναι αυτή που βρίσκεται ακόμα και πίσω από την απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο του 2016.²³

²³ Haugom, L. (2019)

V. ΠΕΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

1. Οι μεταψυχροπολεμικές σχέσεις Τουρκίας-NATO

Η μεταψυχροπολεμική περίοδος εισάγει τις σχέσεις NATO και Τουρκίας σε ένα νέο πλαίσιο. Ωστόσο, αυτό που πρέπει να γίνει κατανοητό από την Τουρκία είναι ότι ενώ δίνονται νέες ευκαιρίες ακόμα η χώρα θα πρέπει να αλλάξει την στάση της αναφορικά με την εξωτερική της πολιτική εάν επιθυμεί πραγματικά το οποιοδήποτε κέρδος όταν τα συμφέροντα μεταξύ NATO-Αμερικής και δύσης δεν συμβαδίζουν.

Πιο συγκεκριμένα, το 2010, ο Νταβούτογλου αναφέρει: «Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα εξωτερικής πολιτικής της προσεχούς περιόδου είναι η επίτευξη αρμονίας μεταξύ των περιφερειακών πολιτικών και επιλογών της Τουρκίας και του προσδιορισμού της παγκόσμιας αποστολής και αναζήτησης του NATO για την εγκαθίδρυση της παγκόσμιας τάξης πραγμάτων. Η αδυναμία επίτευξης αυτής της αρμονίας κατά τρόπο ο οποίος λαμβάνει υπόψη τις ευαισθησίες και των 2 μερών εγκυμονεί τον κίνδυνο, από τη μία, η τουρκία να αποξενωθεί από την ίδια της την περιοχή και κόμα από την άλλη, να εισέλθει σε μια περίοδο τεταμένων σχέσεων με το NATO [...] είναι αναπόφευκτο για μια χώρα με γεωπολιτική θέση όπως η Τουρκία να αντιμετωπίζει τέτοιου είδους προβλήματα εναρμόνισης και αδιεξόδων.»²⁴

Κατά την περίοδο αυτή γίνονται προσπάθειες από την Τουρκία να διαδραματίσει έναν πιο ενεργό ρόλο σχετικά με τον μετασχηματισμό της συμμαχίας, Προκειμένου να εξασφαλίσει ότι κάθε πολιτική η οποία πρόκειται να υιοθετηθεί από το NATO δεν θα μπορεί να βλάψει την εθνική ταυτότητα της Τουρκίας αλλά και τα συμφέροντα της εξωτερικής της πολιτικής. Ο Tarik Oguzlu αναφέρει ότι «Η προφανής μετατόπιση της ισχύος από την παραδοσιακή Δύση προς τις αναδύμενες δυνάμεις της Ανατολής καθιστά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, για την Τουρκία να επιτύχει αφενός μια ισορροπία μεταξύ των δυτικών εταίρων της στο πλαίσιο του NATO και αφετέρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και χωρών όπως η Κίνα και η Ρωσία».²⁵

²⁴ Νταβούτογλου, Α. (2010) *Το στρατηγικό βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. Εκδόσεις Ποιότητα, σελ. 359.

²⁵ Oguzlu, T. (2014) *Turkey's Foreign Policy Challenges*. Διαθέσιμο στο: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/43440>, σελ. 4-7.

Οι παράγοντες οι οποίοι οδήγησαν στην έκρυθμη κατάσταση που επικρατούσε μεταξύ του NATO, της δύσης και της Τουρκίας, μπορούν να είναι οικονομικοί, γεωπολιτικοί ακόμα και να σχετίζονται με την εσωτερική πολιτική της χώρας. Ο Κωνσταντίνος Φίλης, στο βιβλίο του αναφέρει ότι «η Τουρκία, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, του πληθυσμού της, της ιστορίας της, κληρονομιάς και πολιτισμού της όπως διαμορφώθηκε κατά την ισλαμική οθωμανική αυτοκρατορία, είναι μια χώρα που έχει τις δυνατότητες να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο με παγκόσμια στρατηγική σημασία... όμως δεν είναι διατεθειμένη να μοιραστεί τα οφέλη με τους δυτικούς εταίρους της, ούτε να λειτουργήσει ως μακρύ χέρι τους».²⁶

Παράλληλα, η Άνγκελα Μέρκελ προβαίνει στην εξής δήλωση: «η Τουρκία πρέπει να παραμείνει μέλος του NATO και εμείς πρέπει να στηρίζουμε τη συμμετοχή της».²⁷

Το 2023 ακόμα η Τουρκία σε πρώτη φάση εμποδίζει την ένταξη της Φιλανδίας στο NATO. Για αρκετό καιρό αυτό προκαλεί έντονα προβλήματα στο NATO, μέχρι η Τουρκία να αποδεχθεί την ένταξη της Φιλανδίας. Προκειμένου να τιμωρήσει το NATO την Τουρκία προέβη σε μια συμβολική κίνηση ακόμα όταν τούρκοι αξιωματούχοι δεν προσκλήθηκαν στη σύνοδο κορυφής για τη δημοκρατία, στον λευκό οίκο. Παρόλο που πολλοί παρατηρητές του NATO αναρωτιούνται πώς είναι δυνατόν η Τουρκία να βρίσκεται στη δυτική αυτή αμυντική σημασία από το 1952, το NATO και οι σύμμαχοι δεν έχουν μπει στη διαδικασία να ασχοληθούν με το όλο ζήτημα. Το NATO δηλώνει πως πρόκειται για μια σχέση αμοιβαιότητας και διευκόλυνσης εδώ και πολλά χρόνια.²⁸

2. Σχέσεις Τουρκίας-Μέσης Ανατολής

ι. Η πολιτική της Τουρκίας σύμφωνα με τις τουρκοαραβικές σχέσεις

Σε μια περίοδο κατά την οποία επαναπροσδιορίζονται οι σχέσεις μεταξύ των κρατών και σε μια περίοδο όπου η Τουρκία και οι χώρες του αραβικού κόσμου διανύουν μια

²⁶ Φίλης, Κ. (2017) *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*. Εκδόσεις Παπαδόπουλος, σελ. 64

²⁷ Παπαδημητρίου, Ι. (2019) *Τουρκία, το προβληματικό παιδί του NATO - Προς έξοδο από τη Συμμαχία*, ΣΚΑΙ. Διαθέσιμο στο: <https://www.skai.gr/news/world/tourkia-to-provlimatiko-paidi-tou-nato-pros-eksodo-apo-ti-symmaxia> (Πρόσβαση: 12 Δεκεμβρίου 2023).

²⁸ ΤΑ ΝΕΑ (2023) *Γιατί η Τουρκία παραμένει το «χαϊδεμένο» παιδί του NATO*, ΤΑ ΝΕΑ. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2023/04/03/world/nato-kai-tourkia-mia-statheri-sxesi-para-ta-provlimata/> (Πρόσβαση: 12 Δεκεμβρίου 2023).

μεταβατική περίοδο, ο επαναπροσδιορισμός των τουρκοαραβικών σχέσεων κρίνεται αναγκαίος όχι μόνο για την ικανοποίηση αμοιβαίων συμφερόντων αλλά και για την παγκόσμια ειρήνη.

Εάν, πράγματι, η Τουρκία επιθυμεί την στρατηγική της αυτονομία πρέπει να προσεγγίσει τον αραβικό κόσμο σύμφωνα με μια τακτική ή οποία θα της επιτρέψει να παρακολουθεί τις όποιες αλλαγές εντός των αραβικών κοινωνιών. Σε καμία, όμως, περίπτωση η προσέγγιση της Τουρκίας προς τις χώρες αυτές δεν πρέπει να είναι επιφανειακή. Οι κοινωνίες αυτές δεν μπορούν να υπονομεύονται μέσω της αναγωγής τους σε μία και μόνο κατηγορία. Στην περίπτωση που η Τουρκία προβεί σε μια επιφανειακή προσέγγιση, τότε θα είναι δύσκολος ο εντοπισμός των ζητημάτων ανάμεσα σε διαφορετικές κοινωνίες και σε διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά της περιοχής.

Η πιο επικίνδυνη πτυχή της προσέγγισης αυτής είναι η άνοδος των αντιτουρκικών εθνικιστικών κινημάτων. Τα κινήματα αυτά υποστηρίζονται κυρίως από τις μεγάλες δυνάμεις και θα μπορούσαν να δημιουργήσουν μεγάλα προβλήματα στην εξωτερική πολιτική της Τουρκίας στη Μέση Ανατολή. Τέτοιου είδους εθνικιστικά κινήματα μπορούν να εμποδίσουν την επιρροή της Τουρκίας στην περιοχή, να την οδηγήσουν σε εξάρτηση από άλλες δυνάμεις και εν τέλει να την απομακρύνουν από το σχέδιο της για στρατηγική αυτονομία. Τέτοια στοιχεία απομόνωσης της Τουρκίας λόγω των εθνικιστικών κινημάτων παρατηρούνται κατά τη δεκαετία του 1950 και του 1960, όταν και αναβίωσε ο αραβικός εθνικισμός. Από δημογραφικής σκοπιάς, παρά τα δημογραφικά δεδομένα της Τουρκίας σε μια πιθανή επικράτηση τέτοιων εθνικιστικών κινημάτων στον αραβικό κόσμο, η χώρα δεν θα μπορεί να αντιμετωπίσει την οποία αύξηση των αραβικών δημογραφικών δεδομένων και κατ' επέκταση δεν θα μπορεί να επιβληθεί αριθμητικά. Για τους λόγους αυτούς, θα πρέπει να αποφεύγονται καταστάσεις που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε συνένωση των αραβικών χωρών κάτω από ένα εθνικιστικό κίνημα. Το κυριότερο προληπτικό μέτρο που θα μπορούσε να λάβει η Τουρκία ούτως ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει μια ενδεχόμενη πόλωση, είναι οι διμερείς σχέσεις με τις αραβικές χώρες προκειμένου να αναπτυχθούν το συμφέροντα και των δύο πλευρών.²⁹

²⁹ Νταβούτογλου, Α. (2010)

Αναφορικά με το συριακό και την Ασάνα, γίνεται ξεκάθαρο ότι η Τουρκία επιθυμεί την διαφοροποίησή της και την εναντίωσή της απέναντι στη Δύση. Μέσω μιας σειράς στρατηγικών, επιδιώκει τη σύνδεση μεταξύ περιφερειακού και διεθνούς επιπέδου. Όμως, το γεγονός ότι τα ψηφίσματα των Ηνωμένων Εθνών εργαλειοποιούνται με απώτερο σκοπό τη νομιμοποίηση μιας πράξης η οποία έχει αντιδυτικά συμφέροντα, δίνει τη δυνατότητα στην Τουρκία να απαλλαγεί από τους φόβους της για έναν αντιδυτικό ρόλο. Με τον τρόπο αυτό, προωθεί με μεγαλύτερη ευκολία το αφήγημα της για έναν αυτόνομο ρόλο. Επιπλέον, Μέσω της εμπλοκής της στην Ασάνα της δίνεται η δυνατότητα να διαμορφώσει την γεωπολιτική και διπλωματική της ατζέντα. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται τόσο από τους μη κρατικούς δρώντες που επιλέχθηκαν και προσκλήθηκαν στην Ασάνα όσο και από τον βαθμό διευκολύνσεις του επεμβατικού χαρακτήρα της Τουρκίας στη Συρία. Τέλος, μέσω της Ασάνα της δίνεται η δυνατότητα διαμερισματοποίησης των σχέσεών της με τη Ρωσία, δηλαδή, γίνεται μια διαχείριση των διαφορών μεταξύ της Τουρκίας και της Ρωσίας.³⁰

ii. Η πολιτική της Τουρκίας σύμφωνα με τις τουρκοϊσραηλινές σχέσεις
Μετά τη λήξη του ψυχρού πολέμου και έως και το 2000 οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ισραήλ κυμαίνονταν σε φυσιολογικά επίπεδα. Την δεκαετία του 1990 αξιωματούχοι των δύο χωρών επισκέπτονται την αντίστοιχη χώρα. Επιπλέον, πολλές ήταν και οι οικονομικές συνθήκες που υπεγράφησαν τη συγκεκριμένη περίοδο. Με την υπογραφή των συνθηκών αυτών παρατηρείται άνοδος στις οικονομικές συναλλαγές των δύο χωρών αλλά και η αύξηση του τουρισμού αυτών. Τις σχέσεις μεταξύ των δύο κρατών έρχεται να επιβεβαιώσει ο σεισμός του 1999, ο οποίος έπληξε την Τουρκία και το Ισραήλ αποτέλεσε ένα από τα πρώτα κράτη που έστειλαν ανθρωπιστική βοήθεια.³¹

Το ξέσπασμα της δεύτερης Indifada, το 2000 ακόμα έρχεται να ανατρέψει το σκηνικό αναφορικά με τις διμερείς σχέσεις Τουρκίας και Ισραήλ. Παρά το γεγονός ότι δολοφονείται ο ηγέτης της Hamas, Sheikh Ahmet Yassin, και παρόλο που ασκείται έντονη ρητορική από τον Τούρκο Πρόεδρο Erdoğan, οι σχέσεις ανάμεσα στα δύο κράτη δεν πλήττονται, αλλά αντιθέτως αναπτύσσονται περαιτέρω. Ωστόσο, το 2008, η επιχείρηση Cast Lead κλονίζει σε σημαντικό βαθμό τις διμερείς τους σχέσεις. Ο

³⁰ Τζιάρρας, Ζ. και Μούδουρος, Ν. (2023) *Η Τουρκία ως τρίτος πόλος στη νέα διεθνή τάξη. Ο ισλαμικός ευρασιανισμός, το νέο οικονομικό μοντέλο και η στρατηγική της ανατροπής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

³¹ Yilmaz, E. *Turkey – Israel relations in the post-cold war era*. Διαθέσιμο στο: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203501>, σελ. 163-165.

Τούρκος Πρόεδρος, Erdoğan, εξέλαβε την κίνηση αυτή ως προσβολή προς το πρόσωπό του, λόγω της προσωπικής του σχέσης με το καθεστώς της Γάζας. Οι σχέσεις τους επιδεινώνονται έτι περαιτέρω το 2010 με το Mavi Marmara incident. Πρόκειται για το μοναδικό πλοίο το οποίο επιχείρησε να αγνοήσει τον ναυτικό αποκλεισμό που είχε επιβάλλει το Ισραήλ στη Γάζα. Όταν το πλοίο έγινε αντιληπτό, οι ειδικές επιχειρήσεις του Ισραήλ εισέβαλαν στο πλοίο. Η Τουρκία από τη μεριά της υποστηρίζει ότι οι κομάντος του Ισραήλ άνοιξαν πυρ κατά των ακτιβιστών που βρίσκονταν στο πλοίο και καταδίκασε την κίνηση αυτή. Αυτό θα ήταν μόνο η αρχή, αφού η κίνηση αυτή της Τουρκίας έφερε στην επιφάνεια ένα μέρος των προβλημάτων της με το Ισραήλ.³²

Το παραπάνω περιστατικό οδήγησε σε απέλαση των πρεσβευτών των δύο χωρών και η στρατιωτική συνεργασία τους έλαβε τέλος. Ο Erdoğan ζήτησε από το Ισραήλ να προβεί σε δημόσια απολογία αναφορικά με το συμβάν, να άρει το εμπάργκο στη γάζα καθώς και να αποζημιώσει τις οικογένειες των δολοφονηθέντων ακτιβιστών. Ο Νετανιάχου, από την άλλη, αρνήθηκε να υποκύψει στις απαιτήσεις της Τουρκίας και για το διάστημα από το 2010 έως και το 2016 οι σχέσεις των δύο χωρών χαρακτηρίζονται τεταμένες.

Οι πιέσεις που ασκήθηκαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής καθώς και οι ανησυχίες και των δύο χωρών σχετικά με το πυρηνικό πρόγραμμα του Ιράν οδήγησαν σε εξομάλυνση των μεταξύ τους σχέσεων. Ωστόσο, ο βομβαρδισμός ενός ρωσικού βομβαρδιστικού αεροσκάφους το οποίο παραβίασε τον εναέριο χώρο της Τουρκίας, ήταν το γεγονός που διαδραμάτισε τον πιο καθοριστικό ρόλο για τις διμερείς τους σχέσεις. Μέχρι, λοιπόν, και τα τέλη του καλοκαιριού του 2016 γίνονται σημαντικά βήματα προόδου και από τις δύο χώρες με απώτερο σκοπό την ανάπτυξη των σχέσεων τους.³³

Η απόσυρση των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής από τη συμφωνία με το Ιράν, η μετακίνηση της πρεσβείας της Αμερικής στην Ιερουσαλήμ καθώς και τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στη γάζα το 2018 δημιουργούν νέα προβλήματα στις σχέσεις

³² Efron, S. (2018) *The future of Israeli – Turkish relations*. RAND Corporation. Διαθέσιμο στο: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2400/RR2445/RAND_RR2445.pdf, σελ. 7-10.

³³ Efron, S. (2018), σελ. 11-14.

Τουρκίας και Ισραήλ. Την ίδια περίοδο τόσο ο Erdoğan όσο και ο Νετανιάχου ακολουθούν μια σκληρή ρητορική.³⁴

Φτάνοντας στο 2023, παρατηρείται έντονη αστάθεια στις σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ. Πιο συγκεκριμένα, μετά το συλλαλητήριο, το οποίο πραγματοποιήθηκε στην Τουρκία υπέρ της Παλαιστίνης και μετά τον χαρακτηρισμό του Ισραήλ ως χώρα κατακτητή από τον Τούρκο Πρόεδρο Erdoğan, οι σχέσεις των δύο χωρών πάγωσαν. Ο Υπουργός Εξωτερικών του Ισραήλ έσπευσε να ανακαλέσει τους διπλωμάτες της χώρας του από την Τουρκία προκειμένου να επανεκτιμηθούν οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών.³⁵

3. Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Τουρκία

ι. Οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας

Οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης φαίνεται εξ αρχής να επηρεάζονται λόγω της αντίθεσης ανάμεσα στο ψυχολογικό υπόβαθρο -οι πραγματικές, δηλαδή, καταστάσεις- και στη διπλωματική έκφραση αυτών των σχέσεων -η φαινομενικότητα των καταστάσεων αυτών-. Ως αποτέλεσμα αυτού αναφέρονται πολλές διαφορετικές απόψεις και διαστάσεις σχετικά με τις σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η δημιουργία σχέσεων με την Ευρωπαϊκή Ένωση εγκαινιάζεται για πρώτη φορά ρεαλιστικά το 1959. Η απόφαση αυτή δεν φάνηκε να απασχόλησε ιδιαίτερα την κοινή γνώμη. Από την άλλη δεν είναι λίγοι αυτοί που θεωρούν ότι η απόφαση αυτή βασίστηκε στον ανταγωνισμό της Τουρκίας με την Ελλάδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού αποτελεί η αναφορά του δημοσιογράφου Μεχμέτ Αλή Μπιράντ, ο οποίος αναφέρει: *«Μόλις έμαθε τα νέα ο Φατίν Ρουστού Ζορλού άρχισε να επιπλήττει τους τριγύρω του: «Τι είδους άνθρωποι είστε εσείς; Δεν ξέρατε ότι η Ελλάδα θα προβεί σε μια τέτοια κίνηση; Δεν θα έπρεπε τουλάχιστον να προετοιμαζόμασταν; Όλοι σας κοιμάστε.» Αμέσως δόθηκαν οι εντολές και ζητήθηκε να γίνουν προετοιμασίες. Δεν ήταν*

³⁴ Κουνάλακη, Ξ. (2018) *Ερντογάν εναντίον Ισραήλ, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*. Διαθέσιμο στο: <https://www.kathimerini.gr/world/965214/ernogan-enantion-israil/> (Πρόσβαση: 26 Νοεμβρίου 2023).

³⁵ HuffPost Greece (2023) *Στα άκρα οι σχέσεις Ισραήλ - Τουρκίας: Απομακρύνονται οι διπλωμάτες του από την Αγκυρα, HuffPost Greece*. Διαθέσιμο στο: https://www.huffingtonpost.gr/entry/sta-akra-oi-scheseis-israel-toerkias-apomakrenontai-oi-diplomates-toe-apo-ten-toerkia_gr_653d3953e4b0ae2dc0b3b5c8 (Πρόσβαση: 26 Νοεμβρίου 2023).

δυνατόν να μην ακολουθήσει η Άγκυρα το εγχείρημα της Αθήνας. Οι εργασίες ξεκίνησαν μέσα σε φωνές «Αμάν, να μη μας ξεφύγει η Ελλάδα». Ήταν απαραίτητο να υποβάλει αίτηση και η Τουρκία.» Παρατηρείται, λοιπόν, το γεγονός ότι από την αρχή κιόλας η Τουρκία ενώ στοχεύει στο δικό της κέρδος βασίζεται και μπαίνει στη διαδικασία να αντιγράψει πολιτικές της Ελλάδας.

Περνώντας πλέον σε πιο σύγχρονες εξελίξεις, με την υπογραφή της Τελωνειακής Ένωσης, δίνεται για πρώτη φορά η εντύπωση στην Τουρκία ότι αποπνέει έναν αισιόδοξο συναισθηματισμό. Ωστόσο, η αισιοδοξία αυτή παγώνει με τη Σύνοδο Κορυφής στο Λουξεμβούργο το 1997. Θα μπορούσε μάλιστα να γίνουν λόγος για ψυχολογία αντιπαλότητας κατά την περίοδο που ο Αμπντουλάχ Οτζαλάν έχει καταφύγει στην Ευρώπη. Η λογική και το κλίμα αυτό επικρατούσαν μέχρι και το 1999 και πολλές φορές θεωρήθηκε πως η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί εμπόδιο για την Τουρκία. Οι σχέσεις τους μεταβάλλονται στη Σύνοδο του Ελσίνκι ακόμα το 1999.

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο οι ψυχολογικές αυτές διακυμάνσεις στις σχέσεις Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό τη λειτουργία τους και δεν ευνοούν την ύπαρξη αποτελέσματος. Αυτό που είναι σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι ψυχολογικές αυτές διακυμάνσεις παρά το γεγονός ότι μπορούν να αποτελέσουν στοιχείο των διπλωματικών σχέσεων, στην περίπτωση των σχέσεων Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν καταλήξει να αποτελούν αρνητικά δεσμά της διπλωματίας και να χαρακτηρίζουν αρνητικά τις μεταξύ τους σχέσεις. Θα έπρεπε να βρεθεί μια μέση λύση η οποία να αποφεύγει τόσο την υπερβολική αισιοδοξία όσο και την απαισιοδοξία που χαρακτηρίζει τις σχέσεις τους.

Όσον αφορά τη Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι, οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις της χώρας αλλά και οι εξελίξεις που σημειώθηκαν με την Ελλάδα, δεν επέτρεψαν την πραγματική και αντικειμενική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων αυτών ούτως ώστε η χώρα να νιώσει ξανά αισιόδοξη. Ωστόσο, με την Σύνοδο αυτή (το 1999), τίθεται για πρώτη φορά χρονικός στόχος για την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (το 2004), ακόμα και αν αυτός ο στόχος δεν ήταν και τόσο μακρινός. Επομένως, οι διπλωματικές σχέσεις Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης χαρακτηρίζονται πλέον και από τη διάσταση του χρόνου. Μέχρι το 2004, η Τουρκία θα έπρεπε να απαλλαχθεί από τη λογική της αισιοδοξίας και της απαισιοδοξίας που την διακατείχε και να λάβει υπόψη της σε παγκόσμιο, ηπειρωτικό και περιφερειακό επίπεδο τις προτιμήσεις της

Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με αυτόν τον τρόπο, θα γινόταν εμφανές ότι η Τουρκία έχει ενισχύσει σε διπλωματικό επίπεδο τις σχέσεις της με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Επιπλέον, με την Σύνοδο Κορυφής του Ελσίνκι γίνεται εμφανές πώς η εξωτερική πολιτική δεν διαχωρίζεται πλέον από την εσωτερική πολιτική και κατ' επέκταση τα στοιχεία της εσωτερικής πολιτικής είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την εξωτερική πολιτική. Η άσκηση της τελευταίας παύει ουσιαστικά να χάνει τη σημασία της και δίνεται μεγαλύτερη βάση σε μια γενικότερη διπλωματική εφαρμογή. Έτσι, λοιπόν, τα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας αρχίζουν σε μεγάλο βαθμό να απασχολούν τις σχέσεις της με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, δηλαδή, πλέον μπορεί να επέμβει τόσο στο κυπριακό όσο και σε θέματα που έχουν δημιουργηθεί στο αιγαίο. Η έγκριση της Τουρκίας για τις αποφάσεις που έλαβε η Σύνοδος της Κορυφής του Ελσίνκι αλλάζει το σκηνικό στα παρακάτω ζητήματα όσον αφορά στον τομέα της διπλωματίας. Πρώτον, όπως προβλέπεται από το Ελσίνκι, φαίνεται ότι απορρίπτεται η προοπτική της Τουρκίας για επίλυση του ζητήματος του Αιγαίου μέσω οργάνων του διεθνούς δικαίου και η αποφυγή της προσφυγής στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Δεύτερον, μεγάλο πρόβλημα θα αντιμετωπίσει και το Κυπριακό σχετικά με την ένταξη της Κύπρου σε διεθνείς οργανισμούς που δεν συμμετέχει η Τουρκία. Η ύπαρξη μίας ημερομηνίας- στόχου για την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αποδεικνύει τις δυσκολίες που επρόκειτο να συναντήσει η άσκηση των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης.³⁶

- ii. Σύγχρονες εξελίξεις και η διαμόρφωση των μεταξύ τους σχέσεων σε συνάρτηση με την Ελλάδα

Τα αποτελέσματα του Ελσίνκι επανάφεραν στο προσκήνιο την πιθανότητα ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αλλά και την παράλληλη επίλυση του κυπριακού ζητήματος και των ελληνοτουρκικών ζητημάτων. Ωστόσο, οι μετέπειτα ευρωτουρκικές σχέσεις αναφορικά με το κυπριακό αλλά και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις απέδειξαν πόσο άστοχη ήταν η προοπτική αυτή. Έπειτα από ένα σύντομο χρονικό διάστημα η Ευρωπαϊκή Ένωση εξέδωσε μια σειρά οδηγιών οι οποίες θα έπρεπε να ακολουθηθούν από την Τουρκία για την ένταξή της.³⁷ Συν τοις άλλοις, αυτές οι οδηγίες

³⁶ Νταβούτογλου, Α. (2010), σελ. 745-755

³⁷ Lucas, D. (1999) *Greece's Shifting Position on Turkish Accession to the EU Before and After Helsinki, E-thesis*. Διαθέσιμο στο: <http://www.thesis.net/greece/greece.htm> (Πρόσβαση: 17 Νοεμβρίου 2023).

συμπεριελάμβαναν την υποχρέωση της Τουρκίας να συνεργαστεί με τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ προκειμένου να οδηγηθούν σε μία λύση για το Κυπριακό. Παρ' όλα αυτά σύντομα φάνηκε η αδυναμία της τουρκικής κυβέρνησης να συνεργασθεί για την επίλυση αυτών των ζητημάτων. Η μοναδική αλλαγή που φέρνει το Ελσίνκι ήταν ένας παρατεταμένος διάλογος με την Ευρωπαϊκή Ένωση σε μια κατά τα άλλα καθόλου ουσιαστική προσπάθεια για επίλυση των ελληνοτουρκικών προβλημάτων.³⁸

Δυστυχώς, ο νέος αιώνας δεν φέρνει μαζί του πραγματικές αλλαγές. Το 2001 το υπουργείο εξωτερικών της Ελλάδας και το υπουργείο εξωτερικών της Τουρκίας όμως προχωρούν σε έγκριση των μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης αναφορικά με στρατιωτικά ζητήματα τα οποία απασχολούσαν τις δύο χώρες. Η εφαρμογή των μέτρων αυτών επρόκειτο να γίνει υπό την αιγίδα του ΝΑΤΟ. Το 2001 κλείνει με την διάσκεψη κορυφής του Ευρωπαϊκού συμβουλίου και την Ελλάδα να προσπαθεί να πείσει τα υπόλοιπα μέλη πως η ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα επέφερε σημαντικά πλεονεκτήματα λόγω της σταθερότητας που θα δημιουργούταν στα Βαλκάνια. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο από τη μεριά του, συνεχάρη την Τουρκία για τις έως τότε μεταρρυθμίσεις της, αλλά δεν παρέλειψε να αναφέρει πως αυτές θα πρέπει να αυξηθούν αν η χώρα επιθυμεί την πραγματική έναρξη των συνομιλιών για την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση.³⁹

Το 2002, η Τουρκία και ο πρωθυπουργός της Ετζεβίτ δείχνουν να σέβονται απολύτως το απαραβίαστο των συνόρων και το διεθνές δίκαιο. Με τον τρόπο αυτό γίνεται εμφανής η προσπάθεια της Τουρκίας για την έναρξη των ενταξιακών της διαπραγματεύσεων. Ωστόσο, οι εκλογές που θα ακολουθήσουν καθώς και οι επερχόμενες μεταρρυθμίσεις του 2002 απομακρύνουν τη χώρα από κάθε είδους διάλογο με την Ελλάδα.⁴⁰ Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους ο πρωθυπουργός της Τουρκίας καλεί την Ευρωπαϊκή Ένωση να ορίσει μια ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων για την ένταξη της χώρας. Ωστόσο, η απάντηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ήταν αρνητική. Παράλληλα, η Ελλάδα δεν καταφέρνει να πείσει την

³⁸ Bahcheli, T., Couloumbis, T. και Carley, P. *Greek-Turkish relations and U.S. foreign policy: Cyprus, the Aegean and regional stability*. USA Institute of Peace, σελ. 30-38

³⁹ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2001) *Συμπεράσματα της Προεδρίας- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λακεν - 14 και 15 Δεκεμβρίου 2001* Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/media/20943/68835.pdf>.

⁴⁰ Grigoriadis, N. (2003) *The changing role of the EU factor in Greek- Turkish relations*. London School of Economics and Political Science, σελ. 10-11.

Ευρωπαϊκή Ένωση να αλλάξει γνώμη. Το νεοεκλεγέν κόμμα ΑΚΡ θα άλλαζε κατά πολύ το σκηνικό καθώς ούτε η Ευρωπαϊκή Ένωση ούτε η Ελλάδα ήξεραν τι να περιμένουν. Παρ' όλα αυτά, το ΑΚΡ δήλωσε πως στόχος του ήταν η συνεργασία με την Ελλάδα προκειμένου να επιλυθεί το κυπριακό.

Ένας από τους βασικούς στόχους της Ελλάδας στη σύνοδο κορυφής της Κοπεγχάγης το 2002 ήταν να καταφέρει να πείσει την Ευρωπαϊκή Ένωση για το πόσο σημαντική είναι τελικά η ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Με τον τρόπο αυτό προσπάθησε να ασκήσει πίεση προκειμένου να δοθεί ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων. Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετώπιζε την Τουρκία με καχυποψία και σκεπτικισμό αναφορικά με τον βαθμό καταλληλότητας της. Εν τέλει, το 2004, πραγματοποιούνται κάποιες πρώτες προσπάθειες διαπραγματεύσεων με την Τουρκία, χωρίς όμως να λάβει τελική ημερομηνία για τις διαπραγματεύσεις αυτές. Οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας βελτιώνονται με την σύναψη νέων συμφωνιών και την πραγματοποίηση πολλών συναντήσεων. Κατά την περίοδο 2003-2004 γίνονται αλληπάλληλες προσπάθειες επίλυσης του κυπριακού, ωστόσο παρά την αποτυχία των προσπαθειών αυτών δεν επηρεάζονται οι διμερείς σχέσεις των δύο χωρών.⁴¹

Το 2006 αποτέλεσε μια δύσκολη, για την Τουρκία, χρονιά με αποτέλεσμα να επηρεάζονται και οι σχέσεις της με την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τον Νοέμβριο του ίδιου έτους η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε έκθεσή της τόνισε το γεγονός ότι η Τουρκία δεν κατάφερε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της αναφορικά με το κυπριακό. Επιπλέον, ένα μήνα μετά συμφωνήθηκε ότι στην περίπτωση που δεν τηρηθούν από τη μεριά της Τουρκίας στα συμφωνηθέντα θα υπάρξει επιβολή κυρώσεων.⁴² Τελικά, οι διαδικασίες για την ένταξη της χώρας ξεκινούν το 2007.

Η Τουρκία, παρά τις αλληπάλληλες προειδοποιήσεις και παρατηρήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης αρνείται με τρόπο σχεδόν κατηγορηματικό την τήρηση των συμφωνηθέντων για την περίπτωση της Κύπρου. Η συγκεκριμένη στάση της Τουρκίας ενισχύεται περαιτέρω το 2012 όταν η Κύπρος θα αναλάβει την προεδρία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. Όμως, δύο μήνες πριν το γεγονός αυτό ο επίτροπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη διερεύνηση και την ευρωπαϊκή γειτονία σε συνεργασία με

⁴¹ Lucas, D. (1999)

⁴² Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016) *Έκθεση προόδου της Επιτροπής για τις θεωρήσεις: πρόοδος της Τουρκίας προς την ελευθέρωση των θεωρήσεων*.

τον Υπουργό ευρωπαϊκών υποθέσεων της Τουρκίας αποφάσισαν την ύπαρξη μιας νέας θετικής ατζέντας αναφορικά με τις σχέσεις της με την Ευρωπαϊκή Ένωση.⁴³

Το 2013 εισάγει μια νέα πραγματικότητα για τις σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο τούρκος πρόεδρος, Erdoğan, δηλώνει ότι εφόσον η Τουρκία δεν αποτελεί κράτος μέλος της της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δεν μπορούν να γίνουν αποδεκτές και οι αποφάσεις του Συμβουλίου.⁴⁴ την ίδια ακριβώς περίοδο η Ελλάδα αρχίζει να προβληματίζεται αναφορικά με τη στάση της Τουρκίας και την απροθυμία της να συνεργαστεί με αυτή. Το πραξικόπημα του 2016 εντείνει ακόμα περισσότερο τις σχέσεις Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την δεύτερη να κάνει λόγο για παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και καταπάτηση του θεσμού του κράτους δικαίου.⁴⁵ Παράλληλα, εκφράζονται από τη μεριά της Τουρκίας υποψίες για υποκίνηση του πραξικοπήματος από τη δύση.

Έντονες αντιδράσεις προκάλεσε οι σύναψη τουρκολιβυκού μνημονίου για έρευνες υδρογονανθράκων στη Μεσόγειο. Στις 17 Νοεμβρίου του 2022 η Ελλάδα απευθύνει επιστολή της προς τον ΟΗΕ δηλώνοντας κατηγορηματικά ότι θεωρεί παράνομο το τουρκολιβυκό μνημόνιο και ότι εγείρει νομικά ζητήματα. Στην επιστολή της αυτή η Αθήνα ζητά από την Λιβύη και την Τουρκία να αποφύγουν κάθε κίνηση η οποία θα μπορούσε να προκαλέσει σοβαρές συνέπειες στην σταθερότητα της Μεσογείου. Επιπλέον, ζητά να αποφευχθεί κάθε ενέργεια που θα μπορούσε να προσβάλει τα *ipso facto* και *ab initio* της υφαλοκρηπίδας της. Η Αθήνα κάνει λόγο για ειρηνική επίλυση του ζητήματος που προέκυψε, μια λύση η οποία θα βασίζεται στο δίκαιο της θάλασσας. Πιο συγκεκριμένα το κείμενο της επιστολής αναφέρει: «η Ελλάδα θα ήθελε να επιστήσει την προσοχή σας σε ένα ζήτημα με πιθανές σοβαρές συνέπειες για την περιφερειακή σταθερότητα στη Μεσόγειο. Πρόκειται για το μνημόνιο κατανόησης μεταξύ της κυβέρνησης της δημοκρατίας της Τουρκίας και της κυβέρνησης εθνικής ενότητας του κράτους της Λιβύης για τη συνεργασία στον τομέα των υδρογονανθράκων

⁴³ Tocci, N. (2012) *Turkey's Neighbourhood Policy and EU Membership: Squaring the Circle of Turkish Foreign Policy*. Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1177/002070201206700106>.

⁴⁴ Hürriyet Daily News (2013) *I don't recognize European Parliament decision, Turkish PM Erdoğan says*, Hürriyet Daily News. Διαθέσιμο στο: <https://www.hurriyetdailynews.com/i-dont-recognize-european-parliament-decision-turkish-pm-erdogan-says-48730> (Πρόσβαση: 17 Νοεμβρίου 2023).

⁴⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016) *EU-Turkey Statement: Questions and Answers*, European Commission - European Commission. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/MEMO_16_963 (Πρόσβαση: 17 Νοεμβρίου 2023).

που υπεγράφη στις 3 Οκτωβρίου του 2022. Η Ελλάδα αντιτίθεται και διαμαρτύρεται έντονα για τη σύναψη του προαναφερθέντος μνημονίου, στο βαθμό που επιχειρεί οποιαδήποτε άμεση ή έμμεση εφαρμογή του. [...] εν κατακλείδι, η Ελλάδα θα ήθελε να τονίσει ότι διατηρεί όλα τα δικαιώματά της βάσει του διεθνούς δικαίου και καλεί τη Λιβύη και την Τουρκία να σεβαστούν τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας και να απόσχουν από κάθε πράξη που παραβιάζει αυτά τα δικαιώματα και αποσταθεροποιεί την ειρήνη και την ασφάλεια της περιοχής. Με την ευκαιρία αυτή, η Ελλάδα επιθυμεί να επαναλάβει την ισχυρή δέσμευσή της για την επίλυση οποιουδήποτε ζητήματος οριοθέτησης με τις γειτονικές χώρες της ανατολικής Μεσογείου με ειρηνικά μέσα χόμα καλή τη πίστει και σύμφωνα με το δίκαιο της θάλασσας/[...]». ⁴⁶

⁴⁶ Ertnews.gr (2022) *Επιστολή της Αθήνας σε ΟΗΕ: Προειδοποίηση για κίνδυνο αποσταθεροποίησης στην περιοχή από το Τουρκολιβικό Μνημόνιο*, ertnews.gr. Διαθέσιμο στο: <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/epistoli-tis-athinas-se-oie-proeidopoiisi-gia-kindyno-apostatheropoiisis-stin-periochi-apo-to-toyrkolyniko-mnimonio/> (Πρόσβαση: 17 Νοεμβρίου 2023).

Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών και με τις θεμελιώδεις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το κοινοτικό δίκαιο.⁴⁷

4. Σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας κατά την περίοδο προεδρίας Erdoğan

Το 2010, ο Recep Tayyip Erdoğan γίνεται ο πρώτος ξένος πρωθυπουργός ο οποίος επισκέπτεται την Ελλάδα που μαστίζεται από την οικονομική κρίση. Ο Erdoğan φέρνει μαζί του 10 υπουργούς και 100 επιχειρηματίες. Η τουρκική αποστολή αποτελούνταν συνολικά από 320 άτομα. Κύριο θέμα τις συναντήσεις με τον Έλληνα πρωθυπουργό θα αποτελούσε ο οικονομικός τομέας. Στόχος της Τουρκίας ήταν οι επενδύσεις στην Ελλάδα η οποία είχε ζητήσει μόλις από το ΔΝΤ βοήθεια. Παρά το γεγονός ότι αρχικά φαινόταν να επικρατεί θερμό κλίμα, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, οι διαφωνίες ανάμεσα στις δύο χώρες έγιναν γρήγορα εμφανείς.⁴⁸

i. Η στάση της Ελλάδας

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις την περίοδο μετά το 1997 χαρακτηρίζονται από το Ανακοινωθέν της Μαδρίτης. Σύμφωνα με αυτό, γίνεται για πρώτη φορά αποδεκτός ο όρος «ζωτικά συμφέροντα της Τουρκίας στο Αιγαίο». Παράλληλα ακόμα υιοθετείται μια πολιτική η οποία επρόκειτο να συνεχιστεί για τα επόμενα χρόνια. Η πολιτική αυτή θα χωριζόταν σε δύο επιλογές: α) η Ελλάδα έπρεπε να εκσυγχρονιστεί, καθώς η χρόνια διαμάχη της με την Τουρκία την εμπόδιζε να υιοθετήσει νέες τακτικές. Ουσιαστικά, επρόκειτο για μια διαμάχη με όρους από άλλη εποχή, β) έπρεπε να γίνει μια συνολική διευθέτηση των σχέσεων Ελλάδας-Τουρκίας, με τη διευθέτηση αυτή να συμπεριλαμβάνει και το κυπριακό. Οι δύο αυτές επιλογές βρέθηκαν αντιμέτωπες με δύο πολύ σοβαρά ζητήματα: α) η κοινή γνώμη στην Ελλάδα εξακολουθούσε να είναι αρνητική όσον αφορά την Τουρκία και β) η Τουρκία από τη μεριά της θα έπρεπε να μετριάσει τις όποιες διεκδικήσεις της ούτως ώστε να καταφέρει να είναι ένα από τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Όσον αφορά την αρνητική κοινή γνώμη της Ελλάδας, αυτή θα έπρεπε να μεταβληθεί έτσι ώστε να γίνει εμφανής η αποδοχή ή τουλάχιστον η ανοχή της

⁴⁷ Euronews (2023) *Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Τι λέει η έκθεση για την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας*, euronews. Διαθέσιμο στο: <https://gr.euronews.com/my-europe/2023/11/08/eu-turkey-accession> (Πρόσβαση: 17 Νοεμβρίου 2023).

⁴⁸ Συρίγος, Α. (2021) *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Πέμπτη έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σελ. 702

Τουρκίας. Γίνεται εύκολα καλά κατανοητό ότι πρόκειται για μια δύσκολη μεταβολή. Για πολλά χρόνια η Ελλάδα αντιμετώπιζε τη γείτονα χώρα ως μία χώρα με επεκτατικές τάσεις, η οποία επιθυμεί να της επιβληθεί. Η επιρροή της ελληνικής κοινής γνώμης δεν ήταν ο απώτερος στόχος της προσπάθειας αυτής. Απώτερος στόχος ήταν η εξίσωση του θύματος με τον θύτη, προκειμένου να γίνει κατανοητό πως η Ελλάδα δεν μπορεί να έχει μεγαλύτερες απαιτήσεις από την Τουρκία. Πρόκειται, λοιπόν, για πλήρη χειραγώγηση της κοινής γνώμης. Αυτό αποδεικνύεται ακόμα και από την επέκταση των 12 μιλίων. Μπορεί η κίνηση αυτή να φάνηκε ως μία εθνικιστική κίνηση, ωστόσο, βάσει της Συμβάσεως για το Δίκαιο της Θάλασσας το 1994 και της κύρωσης αυτής από τη Βουλή της Ελλάδας το 1995, δεν δινόταν άλλη επιλογή ή ακόμα και δικαιολογία για τη μη υιοθέτηση της πράξης αυτής.

Από την άλλη, όσον αφορά τον μετριασμό των τουρκικών διεκδικήσεων, τα πράγματα φαίνεται να είναι ακόμα πιο δύσκολα. Η χώρα δεν φαινόταν και δεν φαίνεται να συμφωνεί με τη λογική αυτή. Δεν έδειχνε να είναι διατεθειμένη να κάνει πίσω σχετικά με τις διεκδικήσεις της προκειμένου να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Αντιθέτως, στόχος της ήταν να καταφέρει να γίνει αποδεκτή όπως ακριβώς είναι με τις απαιτήσεις που έχει και τα ζητήματα που εγείρει αναφορικά με την Ελλάδα. Αυτό αποδεικνύεται και από την συνομιλία μεταξύ ενός Αμερικανού και ενός Τούρκου διπλωμάτη, το 2005. Ο Τούρκος διπλωμάτης είχε ξεκαθαρίσει πως η χώρα του δεν πρόκειται να ακυρώσει την άσκηση «Τόρος» στην Κύπρο, ακόμα και αν η Ελλάδα διατίθεντο να ακυρώσει τη δική της προγραμματισμένη στρατιωτική άσκηση. Η πραγματοποίηση της εν λόγω άσκησης ήταν στενά συνδεδεμένη με την έναρξη των ενταξιακών διαδικασιών της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Εάν οι συνομιλίες για την ένταξή της δεν ξεκινούσαν, τότε η Άγκυρα θα προέβαινε σε πραγματοποίηση της άσκησης, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα και η Κύπρος δεν θα ευθύνονταν για αυτό. Η τακτική αυτή της Τουρκίας άργησε να γίνει αντιληπτή από την Ελλάδα. Επί κυβέρνησης Καραμανλή, το 2004, γίνεται αποδεκτή η διαδικασία ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Σε αντίθεση με προγενέστερες κυβερνήσεις, η κυβέρνηση Καραμανλή απορρίπτει τη συνολική διευθέτηση των ζητημάτων με την Τουρκία, ως αποτέλεσμα της αποδοχής της διαδικασίας ένταξης της Τουρκίας. Εν συνεχεία, την ίδια λογική χρησιμοποίησε και η κυβέρνηση Παπανδρέου. Παρόλο αυτά, η οικονομική κρίση που αντιμετώπισε τα επόμενα χρόνια η Ελλάδα, την εμπόδισε από το να ασκήσει μία διαφορετική τακτική ενάντια της Τουρκίας.

Αυτό που δεν πρέπει, σε καμία περίπτωση, να αγνοείται είναι το Κυπριακό ζήτημα και το πως τελικά επηρέασε τις σχέσεις Τουρκίας - Ελλάδας. Πρόκειται για το μοναδικό ζήτημα που απασχόλησε επί τόσα συναπτά έτη - από το 1955 - τις δύο χώρες. Παρόλο που δεν φαίνεται να συνδέεται με κάποιον τρόπο με τις διεκδικήσεις της Τουρκίας στο Αιγαίο και τη Θράκη, είναι έντονα συνδεδεμένο με αυτές. Η εισβολή της Τουρκίας στην Κύπρο, το 1974, αμφισβήτησε πλήρως το νομικό καθεστώς που επικρατεί στο Αιγαίο. Όλα τα ζητήματα που είχαν προκύψει στο Αιγαίο, χρησιμοποιήθηκαν ως αντιστάθμισμα των όσων συνέβησαν στην Κύπρο. Ασχέτως με το ότι μπορεί τα ζητήματα του Αιγαίου στη συνέχεια να απέκτησαν τη δική τους βαρύτητα, αρχικά ήταν άμεσα συνδεδεμένα με το Κυπριακό. Δεν μπορεί να υπάρξει συνολική και οριστική διευθέτηση των ζητημάτων, εάν δεν επιλυθεί το Κυπριακό.⁴⁹

Σχετικά με την επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε από τον Erdoğan, τον Μάιο του 2010, κρίνεται σκόπιμο να αναλυθούν οι διαφωνίες των δύο πλευρών σε θέματα κυριαρχίας. Η ελληνική στάση αναφορικά με το Κυπριακό ήταν πως η λύση αυτού θα πρέπει να δοθεί από τους ίδιους του Κύπριους, χωρίς την ανάμιξη άλλων χωρών. Διαφορετική στάση υιοθέτησε η Ελλάδα και σχετικά με την προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο. Πιο συγκεκριμένα, επέμεινε στην άποψη της πως το μοναδικό πρόβλημα ανάμεσα στις δύο χώρες είναι η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας και μπορεί να επιλυθεί μόνο με προσφυγή στη Χάγη. Από την άλλη, η άποψη της Ελλάδας για το *casus belli* ήταν πως θα πρέπει άμεσα να αρθεί από την τουρκική εθνοσυνέλευση χωρίς περαιτέρω συζητήσεις. Όσον αφορά το μειονοτικό ζήτημα της Θράκης, απασχόλησε και τις δύο μεριές για το ζήτημα των μουφτήδων και του Οικουμενικού πατριάρχη. Η Ελλάδα εξ αρχής ανέφερε τη διαφορά μεταξύ του καθεστώτος των μουφτήδων και αυτό του οικουμενικού πατριάρχη. Όπως αναφέρθηκε, ο οικουμενικός πατριάρχης αποτελεί πνευματικό πατέρα των χριστιανών ορθόδοξων, ενώ οι μουφτήδες χαρακτηρίζονται ως δικαστές του Ισλάμ και ο τρόπος εκλογής τους ανήκει στο μεσαίωνα. Επιπλέον, δεν έχει καθιερωθεί κανένα έθιμο ή κάποια παράδοση για την εκλογή των μουφτήδων. Τέλος, αναφορικά με το μεγαλύτερο και πιο ακανθώδες ζήτημα που απασχολεί τις δύο χώρες, το Αιγαίο, υπήρξαν μεγάλες διαφωνίες. Η Ελλάδα αναφέρει βάσει των διεθνών κανόνων του εναέριου δικαίου, ότι το Αιγαίο αποτελείται από διεθνές και εθνικό εναέριο χώρο και αυτό δεν μπορεί να αλλάξει. Δεν μπορεί να υπάρξει σύγκριση

⁴⁹ Συρίγος, Α. (2021), σελ. 756-759.

ανάμεσα στα τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη τα οποία εισέρχονται είτε παρανόμως στον εναέριο χώρο του Αιγαίου είτε νομίμως για εκπαιδευτικές ασκήσεις, με αυτά της Ελλάδας τα οποία βάσει διεθνών κανόνων οφείλουν να είναι οπλισμένα ούτως ώστε να προστατεύουν την εθνική κυριαρχία της χώρας, αλλά και τους νήσους της περιοχής. Εντός του FIR Αθήνας όλα τα ελληνικά μαχητικά αεροσκάφη οφείλουν να είναι οπλισμένα για αναγνώριση και εν συνεχεία αναχαίτιση ξένων αεροσκαφών που δεν πληρούν τις προϋποθέσεις.⁵⁰

ii. Η στάση της Τουρκίας

Για πολλά χρόνια, ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Ελλάδα όσον αφορά την Τουρκία ήταν το γεγονός ότι δεν υπήρχε πραγματικός συνομιλητής. Ακόμα και ο ίδιος ο Erdoğan όταν ήταν πρωθυπουργός της χώρας δεν επιζητούσε την συζήτηση θεμάτων που απασχολούσαν τις 2 χώρες. Ωστόσο, τα πιο πολλά πολιτικά κόμματα της χώρας έδειχναν να αποδέχονται τη λογική αυτή. Είναι σημαντικό ότι οι περισσότεροι πρωθυπουργοί της Τουρκίας συνεργάστηκαν έντονα με το βαθύ κράτος. Η συνεργασία με το βαθύ κράτος αλλά και η δομή του πολιτικού συστήματος της Τουρκίας άρχισαν να αλλάζουν όταν ο Erdoğan ανέλαβε την πρωθυπουργία της χώρας. Σε αντίθεση με τους περισσότερους προκατόχους του ακόμα ο ίδιος επέλεξε να μη συνεργαστεί με το βαθύ κράτος της Τουρκίας όσον αφορά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, σταμάτησε να ασκεί την γνωστή πολιτική του κεμαλικού καθεστώτος και άρχισε να επιδιώκει την επίτευξη διαλόγου αλλά και την επίλυση των διαφορών. Ένας από τους στόχους του Erdoğan, με την άσκηση αυτής της πολιτικής, ήταν η διαμόρφωση μιας νέας διεθνούς κοινής γνώμης. Η μάχη του κατά του βαθέος κράτους αποδείχθηκε με την επανεκλογή του το 2011. Ωστόσο, η λογική των μηδενικών προβλημάτων με τους γείτονες δεν συμπεριελάμβανε την Κύπρο και την Ελλάδα. Ο Erdoğan κατάφερε να διαφοροποιηθεί μόνο σχετικά με τα μειονοτικά ζητήματα που είχαν προκύψει εντός της ίδιας της Τουρκίας. Καταληκτικά, παρόλο που ο Erdoğan ως πρωθυπουργός θα μπορούσε να θέσει νέες βάσεις στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αυτό που πραγματικά κατάφερε ήταν οδήγηση σε άσκηση της ίδιας μέχρι τότε τουρκικής εξωτερικής πολιτικής.

Τα πρώτα χρόνια πρωθυπουργίας του Erdoğan συγκεντρώθηκαν τόσο οι θέσεις της Τουρκίας σχετικά με τα ελληνοτουρκικά όσο και τα θέματα που έθετε αναφορικά

⁵⁰ Συρίγος, Α. (2021), σελ. 704-705

με αυτές. Αναφορικά με τις θέσεις που έχει υιοθετήσει η Τουρκία για τα ελληνοτουρκικά ζητήματα θα μπορούσαν να συνοψιστούν σε λίγες μόνο γραμμές. Πρώτον, όσον αφορά το αιγαίο η Τουρκία θεωρεί ότι από το 1931 και μετά διαταράχθηκαν οι ισορροπίες λόγω της Ελλάδας. Δεύτερον οι διαφορές που δημιουργήθηκαν στο αιγαίο δημιούργησαν ακόμα περισσότερες διαφορές σε γενικότερα ζητήματα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού αποτελεί η οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Τρίτον, θεωρείται ότι οι διαφορές μεταξύ των δύο χωρών είναι πολιτικές, με νομικές πτυχές. Όμως, η λύση θα μπορούσε να είναι μόνο πολιτική. Τέταρτον, λόγω αυτού θα έπρεπε να υπάρξει μια συνολική συμφωνία που θα διευθετούσε όλα τα ζητήματα. Η συνολική αυτή συμφωνία θα έπρεπε να λαμβάνει υπόψιν της τόσο τα ζωτικά συμφέροντα της Τουρκίας όσο και τις γεωγραφικές συνθήκες που επικρατούν στο αιγαίο. Αυτό σημαίνει ότι στο αιγαίο δεν μπορεί να εφαρμοστεί κανόνας ή και λύση που έχει εφαρμοστεί σε κάποια άλλη περιοχή. Πέμπτο, για πολλά χρόνια αναφερόταν πως η επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων θα αποτελούσε σημαντική αιτία πολέμου και αυτό δεν θα μπορούσε να αγνοηθεί. Έκτο, σύμφωνα με την Τουρκία το κυπριακό ζήτημα δεν υφίστατο αφού είχε ήδη επιλυθεί το 1974. Τέλος, η Τουρκία θεωρούσε πως η τουρκική μειονότητα - όπως χαρακτηριζόταν και πολλές φορές συνεχίζει να χαρακτηρίζεται - καταπιέζεται από την Ελλάδα.

Βάσει των παραπάνω θέσεων η Τουρκία έθετε τα εξής ζητήματα: α) Την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας στο αιγαίο. Πρόκειται, ουσιαστικά, για το μοναδικό ζήτημα που αποδεχόταν η Ελλάδα, β) Την επέκταση των χωρικών υδάτων της Ελλάδας πάνω από τα 6 μίλια που ίσχυαν τότε, γ) το *casus belli* εκ μέρους της Τουρκίας στην περίπτωση που η Ελλάδα ασκούσε το δικαίωμά της για επέκταση των χωρικών της υδάτων, δ) τα διαφορετικά όρια του εναέριου χώρου σε σχέση με τα όρια των χωρικών υδάτων, ε) την αποστρατικοποίηση των νήσων του Ανατολικού Αιγαίου, στ) το FIR Αθήνας και τα όρια αυτού, ζ) τις ζώνες έρευνας και διάσωσης στο αιγαίο και τα όρια αυτών, η) τις «γκρίζες ζώνες» του Αιγαίου, θ) την αναγνώριση της υφαλοκρηπίδας στο σύμπλεγμα της μεγίστης στο Καστελόριζο, ι) την μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης και πολλά άλλα ζητήματα τα οποία προστίθενται ανά καιρούς.⁵¹

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, μπορεί η συνάντηση του Erdoğan με τον Έλληνα πρωθυπουργό να χαρακτηρίστηκε από το θερμό κλίμα, ωστόσο, οι θέσεις των

⁵¹ Συρίγος, Α. (2021), σελ. 761-764

δύο ηγετών απείχαν κατά πολύ. Πρώτον, αναφορικά με το Κυπριακό, ο Τούρκος ηγέτης διαφώνησε με τον Έλληνα πρωθυπουργό, υποστηρίζοντας πως για την επίλυση αυτού θα πρέπει να συγκροτηθεί μία διάσκεψη στην οποία θα συμμετέχουν ο ΟΗΕ και η Ευρωπαϊκή Ένωση, ως εγγυήτριες δυνάμεις. Με τον τρόπο αυτό, η διάσκεψη αυτή θα κατέληγε σε συμφωνία για την Κύπρο. Δεύτερον, είναι ευρέως γνωστή η απάθεια της Τουρκίας για την προσφυγή σε οποιοδήποτε διεθνές δικαιοδοτικό όργανο σχετικά με τις διαφορές της με την Ελλάδα. Την ίδια ακριβώς, λοιπόν, άποψη εξέφρασε και σε αυτή της την επίσκεψη, κάνοντας λόγο για μεταξύ τους επίλυση των διαφορών, χωρίς προσφυγή στη Χάγη. Τρίτον, το *casus belli* δεν θα αρθεί μόνο από τη μεριά της Τουρκίας, όπως ειπώθηκε. Θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα συζήτησης και αμοιβαίων υποχωρήσεων. Γίνεται κατανοητό πως ο Erdoğan, είχε στο πίσω μέρος του μυαλού του την πιθανή επέκταση των χωρικών υδάτων της Ελλάδας. Τέταρτον, σχετικά με το ζήτημα των μουφτήδων και του οικουμενικού πατριάρχη, εκφράστηκε η επιθυμία για αμοιβαία εκλογή μουφτήδων στη Θράκη και οικουμενικού πατριάρχη, έτσι ώστε να γίνεται λόγος για ισότητα. Πέμπτον, έντονη ήταν η επιθυμία της Άγκυρας για τη δημιουργία ενός ειδικού καθεστώτος, σύμφωνα με το οποίο τα ελληνικά μαχητικά αεροσκάφη θα πετούσαν άοπλα στον εναέριο χώρο του Αιγαίου. Επιπλέον, βάσει αυτής της άποψης, κάθε μία από τις δύο αυτές χώρες θα έπρεπε να ενημερώνει την άλλη για τις πτήσεις που επρόκειτο να πραγματοποιήσει στη συγκεκριμένη περιοχή.

Η επίσκεψη του Τούρκου πρωθυπουργού χαρακτηρίστηκε σε μεγάλο βαθμό από το ενδιαφέρον του για το μειονοτικό ζήτημα της Θράκης. Σε αντίθεση με πολλούς προκατόχους του, ο Erdoğan φαίνεται να έχει τον μεγαλύτερο συναισθηματικό δεσμό με τους μουσουλμάνους της Θράκης. Άλλωστε, στο κόμμα του υπήρχαν και πολλοί μουσουλμάνοι με καταγωγή από την ελληνική Θράκη. Στον ανασχηματισμό του 2013, ο Erdoğan παρέδωσε το χαρτοφυλάκιο του υπουργείου παιδείας στον Μεχμέτ Μουεζίνογλου, ο οποίος κατάγεται από τη Ροδόπη. Επιπλέον από την ίδια περιοχή κατάγεται και ο πιο στενός συνεργάτης του Erdoğan, ο Χαλίτ Ερέν, ο οποίος ήταν γενικός διευθυντής του Κέντρου Ισλαμιστικής Ιστορίας και Κουλτούρας. Εύκολα, λοιπόν, εξηγείται ο συναισθηματικός του δεσμός με την περιοχή. Ο Τούρκος πρωθυπουργός φαίνεται να επιθυμούσε αμοιβαιότητα ανάμεσα στην ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης και στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Συμπερασματικά, φαίνεται πως η επίσκεψη του είχε ως στόχο την προώθηση της νέας

τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σε μια περίοδο που πλέον το δόγμα Νταβούτογλου σταμάτησε να έχει απήχηση και άρχισε να κρίνεται αναποτελεσματικό.⁵²

Παρά τις όποιες διαφωνίες, οι οποίες βγήκαν στην επιφάνεια με τη συνάντηση τον Μάιο του 2010, ο τούρκος πρωθυπουργός πραγματοποίησε μια νέα επίσκεψη τον Οκτώβριο του ίδιου έτους. Ωστόσο, ανήμερα της επισκέψεως του Έλληνα πρωθυπουργού στη σύνοδο των τούρκων πρέσβων τον Ιανουάριο του 2011, πραγματοποιήθηκαν αλληπάλληλες υπερπτήσεις από τουρκικά μαχητικά αεροσκάφη πάνω από το Αγαθονήσι και το Φαρμακονήσι. Επιπλέον, σημειώθηκαν πολλές παραβιάσεις από τουρκικά πολεμικά πλοία στα ελληνικά χωρικά ύδατα του αιγαίου. Ο Γιώργος Παπανδρέου, έθιξε το ζήτημα αυτό κατά την ομιλία του: *«Παίρνω παράδειγμα μια πράξη της Τουρκίας προχθές. Την Τετάρτη, την παραμονή της άφιξής μου στην Τουρκία, οκτώ αεροσκάφη της τουρκικής πολεμικής αεροπορίας πέταξαν πάνω από το Αγαθονήσι, ένα μικρό ελληνικό νησί, με εκατόν πενήντα κατοίκους. Οκτώ αεροσκάφη παραβίασαν την ελληνική κυριαρχία. Γιατί; Ποιο είναι το νόημα; Τι προσπαθεί να αποδείξει η Τουρκία; Αυτές οι ενέργειες δεν θα αλλάξουν το καθεστώς στο Αιγαίο, να είστε βέбайοι για αυτό. Μπορεί να έχουν γίνει πια ρουτίνα για την Τουρκία. Μη νομίζετε, όμως, ότι έχουν γίνει ρουτίνα και για την Ελλάδα».*⁵³

Ωστόσο, παρά την ένταση που προέκυψε οι δύο πρωθυπουργοί είχαν διαμορφώσει ένα συγκεκριμένο σχέδιο για την διευθέτηση και ίσως την επίλυση των ελληνοτουρκικών ζητημάτων. Πρώτον, οι μεταξύ τους συνομιλίες θα είχαν ως αποτέλεσμα την επιλεκτική επέκταση των χωρικών υδάτων της Ελλάδας. Δηλαδή, σε κάποιες ηπειρωτικές περιοχές του δυτικού αιγαίου τα χωρικά ύδατα θα έφταναν τα 12 μίλια. Σε κάποιες άλλες περιοχές, του ανατολικού αιγαίου τα ύδατα αυτά θα έφταναν τα 8, 9 ή και 10 μίλια. Σε άλλες περιπτώσεις τα χωρικά ύδατα θα παρέμεναν στα 6 μίλια. Επιπλέον, η Ελλάδα θα όφειλε να προσαρμόσει τον ελληνικό εναέριο χώρο της σύμφωνα με τα παραπάνω χωρικά ύδατα. Δεύτερον, θα υιοθετούνταν η συμφωνία ενός κειμένου πολιτικών αρχών. Σύμφωνα με τη συμφωνία αυτή, τόσο η Ελλάδα όσο και η Τουρκία θα ανέλυναν τις αρχές που θα πρέπει να χαρακτηρίζουν τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών. Ωστόσο, αυτό αυτόματα θα συνεπαγόταν ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να συμμορφωθεί με το πρώτο βήμα και να παραιτηθεί από την όποια μελλοντική επιθυμία για επέκταση των χωρικών υδάτων στα 12 μίλια. Η Τουρκία, από τη δικιά της μεριά,

⁵² Συρίγος, Α. (2021), σελ.704-705

⁵³ Συρίγος, Α. (2021), σελ.706

όφειλε να αποδεχτεί τα χωρικά αυτά ύδατα και να μην τα θεωρεί *casus belli*. Επιπλέον, στη συμφωνία αυτή θα έπρεπε να αναφέρεται κάθε πιθανή ενέργεια των δύο κυβερνήσεων. Τρίτον, ως τελικό στάδιο θα γινόντουσαν διαπραγματεύσεις για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας. Εάν οι δύο χώρες ήθελαν να μειώσουν το πολιτικό κόστος μιας πιθανής συμφωνίας, θα είχαν ως λύση την παραπομπή του θέματος αυτού στο διεθνές δικαστήριο της Χάγης. Όμως, σύμφωνα με την εκτίμηση της Ελλάδας έπειτα από την διευθέτηση των χωρικών υδάτων και του εναέριου χώρου θα μειωνόταν κατά πολύ από τη μεριά της Τουρκίας το ζήτημα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας. Κατ' επέκταση, η Τουρκία θα σταματούσε να διαφωνεί σε τόσο μεγάλο βαθμό αναφορικά με την παραπομπή της οριοθέτησης στο διεθνές δικαστήριο. Τέλος, δεν έγινε σαφές εάν και κατά πόσο ο τούρκος πρωθυπουργός επιθυμούσε να εγείρει ζητήματα «γκρίζων ζωνών» στο αιγαίο ενώπιον του διεθνούς δικαστηρίου της Χάγης.

Αναφορικά με το ζήτημα των μουφτήδων στη Θράκη, με το οποίο όπως αναφέρθηκε ο τούρκος πρωθυπουργός ήταν συναισθηματικά συνδεδεμένος, φαίνεται ο Γεώργιος Παπανδρέου να υπόσχεται πώς εν τέλει θα άλλαζε το καθεστώς αναδείξεως αυτών. Αυτό, υποτίθεται πως ήταν ένα αντάλλαγμα για την απόδοση τουρκικής υπηκοότητας στους μητροπολίτες του οικουμενικού θρόνου. Αργότερα ακόμα ωστόσο, ο Erdoğan πολλάκις κατηγόρησε τον Έλληνα πρωθυπουργό ότι δεν τήρησε το λόγο του για την εκλογή μουφτήδων. Από τα παραπάνω τίποτα δεν υλοποιήθηκε. Αρχικός στόχος ήταν να έχουν ολοκληρωθεί μέχρι το τέλος του 2010. Η οικονομική κρίση η οποία είχε κάνει την εμφάνισή της στην Ελλάδα οδήγησε σε νέα συμφωνία αυτού του χρονοδιαγράμματος μέχρι τον Ιούνιο του 2011. Ωστόσο, η Ελλάδα για μια ακόμα φορά μείωσε τους ρυθμούς της λόγω της οικονομίας της, αλλά και εξαιτίας του γεγονότος ότι η υλοποίηση τέτοιων συμφωνιών θα δημιουργούσε νέες σοβαρές αντιδράσεις από την κοινή γνώμη σε μια ήδη εξεγερμένη, λόγω της οικονομικής κρίσης, κοινωνία.⁵⁴

Φτάνοντας στο σήμερα, στις 07 Δεκεμβρίου του 2023, ο Erdoğan επισκέπτεται για μία ακόμα φορά την Ελλάδα. Τόσο τα ελληνικά μέσα μαζικής ενημέρωσης όσο και τα διεθνή παρακολούθησαν με αμείωτο ενδιαφέρον τη συνάντηση του Τούρκου Προέδρου με το Έλληνα Πρωθυπουργό. Όπως όλα δείχνουν, οι σχέσεις των δύο χωρών περνούν σε μια νέα εποχή. Ο Τούρκος Πρόεδρος φάνηκε αποφασισμένος να αποχωρήσει από τη λογική των εντάσεων. Η επίσκεψή του αυτή δεν μπορεί να

⁵⁴ Συρίγος, Α. (2021), σελ.707-708

συγκριθεί με την προηγούμενη επίσκεψή του έξι χρόνια πριν, σύμφωνα με την οποία, όπως περιγράφει η εφημερίδα Guardian, είχαν συμβεί τα εξής: «μέσα σε μία ώρα από την άφιξή του είχε αμφισβητήσει τη συνθήκη που οριοθετεί τα σύνορα μεταξύ των δύο γειτόνων, είχε θέσει το ακανθώδες ζήτημα της διχασμένης από τον πόλεμο Κύπρου και είχε εκφράσει την οργή του για τη μεταχείριση της μουσουλμανικής μειονότητας στη Θράκη, ενώ είχε επικρίνει τους Έλληνες για τη μεταχείριση οθωμανικών μνημείων, μια κληρονομιά των 400 χρόνων οθωμανικής κυριαρχίας». Έπειτα από τις κοινές δηλώσεις του Τούρκου ηγέτη με τον Έλληνα Πρωθυπουργό, η Τουρκία φαίνεται να θέλει να βελτιώσει τις σχέσεις της με την Ελλάδα προκειμένου να σταματήσει να είναι απομονωμένη διεθνώς.⁵⁵

iii. Γεωπολιτικές προτεραιότητες των δύο πλευρών

Από τον Ψυχρό Πόλεμο και έπειτα η Ελλάδα δείχνει να επιχειρεί να εδραιωθεί σε 4 υποσυστήματα, στην Ευρώπη, στα Βαλκάνια, στην Ανατολική Μεσόγειο και στην παρευξείνια περιοχή.

Όσον αφορά τα Βαλκάνια δεν τίθεται αμφιβολία ότι μετά το 1991 η Ελλάδα επικρατεί. Η επιτυχία αυτή, ωστόσο, βασίζεται περισσότερο στην κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας παρά στην ύπαρξη ενός ικανού ηγέτη της χώρας. Σημαντικές είναι, όμως, οι στρατηγικές κινήσεις της, όπως η ένταξη στην Ε.Ο.Κ/Ε.Ε που προστάτευσε την χώρα από τα προβλήματα των γειτονικών κρατών. Στην ανατολική Μεσόγειο η ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση ολοκληρώνει την παρέμβαση στην περιοχή.

Η κρίση με την οποία έρχεται αντιμέτωπη, μετά το 2009, η Ελλάδα δυσκολεύει την ύπαρξη αυτόνομης εξωτερικής πολιτικής. Θα χρειαστούν πολλές θυσίες και μεγάλη προσπάθεια μέχρι να μπορέσει η χώρα να θεωρηθεί ξανά αυτόνομη σχετικά με την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της. Το γεωγραφικό της στοιχείο είναι το μεγαλύτερο πλεονέκτημα και αυτό που βοήθησε τη χώρα να ανακάμψει. Αν και το γεωγραφικό πλεονέκτημα από μόνο του δεν αρκεί. Ούτε καν ο ισχυρός πολιτισμός της χώρας δεν αρκεί. Η χώρα συνεχίζει να έχει ανάγκη την ύπαρξη μιας ισχυρής πολιτικής ηγεσίας η

⁵⁵ Capital.gr (2023) *Πρώτο θέμα στον Guardian η επίσκεψη Ερντογάν στην Αθήνα: Από 'πυγμάχος μέσα στο ρινγκ' στο 'καζάν-καζάν', Capital.gr*. Διαθέσιμο στο: <https://www.capital.gr/politiki/3754366/proto-thema-ston-guardian-i-episkepsi-erntogan-stin-athina-apo-pugmaxos-mesa-sto-ringk-sto-kazan-kazan/> (Πρόσβαση: 10 Δεκεμβρίου 2023).

οποία δύναται να αντιληφθεί τα ελληνικά συμφέροντα, αλλά και να επιτύχει την πραγματική εδραίωση της Ελλάδας στη διεθνή σκηνή. Επιθυμία της χώρας είναι αναγνώριση στην περιοχή αλλά και στη διεθνή σκηνή και όχι η απλή ικανοποίηση των συμφερόντων άλλων.

Η Τουρκία, από την άλλη, επιλέγει την περιοχή της Μέσης Ανατολής, την Υπερκαυκασία, την Κεντρική Ασία και τα Βαλκάνια. Η Τουρκία, λόγω της άλλοτε κεμαλικής και πλέον ισλαμικής λογικής, λειτουργεί με αυτοκρατορικούς κανόνες σχετικά με τις επιδιώξεις της. Ο νεοοθωμανισμός, από την πλευρά του, ενισχύει πλήρως την αυτοκρατορική αυτή λογική.

Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που εντοπίζονται στην περίπτωση της Τουρκίας και τις επιδιώξεις της είναι το γεγονός ότι τελικώς η χώρα δεν κατάφερε να διεισδύσει στην Κεντρική Ασία και ειδικότερα στις τουρκόφωνες περιοχές που την ενδιέφεραν. Μεγάλο εμπόδιο για την Τουρκία στάθηκε και η Ρωσία, αφού αυτό που παρατηρείται ανά τα χρόνια είναι η επιθυμία της να εδραιωθεί -πλήρως- στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και στην Υπερκαυκασία. Επιπλέον, οι χώρες της Μέσης Ανατολής, αποτελούν χώρες με σημαντικές κρίσεις και η επικράτηση μίας άλλης - λιγότερο ισχυρής- χώρας σε αυτές καθίσταται πιο δύσκολη. Τέλος, η υπεροψία που διακατέχει το κυβερνών κόμμα της Τουρκίας εμποδίζει την προσαρμογή και την επίτευξη των στόχων της. Η έλλειψη δημοκρατικών θεσμών αλλά και η αστάθεια που την χαρακτηρίζει καθιστούν τη χώρα ικανή να γκρεμίσει ό,τι κατάφερε μετά το 2000.

Παρόλο που η χώρα δεν υπήρξε ποτέ ισχυρός γεωπολιτικός παίκτης, από το 2000 γίνονται σημαντικά βήματα προόδου. Της δίνεται, πλέον, το δικαίωμα και η ελευθερία να μην χαρακτηρίζεται ως ένα απλό «οικόπεδο» για την επίτευξη των συμφερόντων τρίτων χωρών.

Όσον αφορά την αλληλοεπικάλυψη των γεωπολιτικών επιδιώξεων των δύο χωρών, γίνεται εύκολα αντιληπτό πως οι δύο χώρες έχουν -σχεδόν- κοινούς στόχους. Εξαίρεση αυτού αποτελεί η Κεντρική Ασία, στην οποία η Ελλάδα δεν αποβλέπει γεωπολιτικά. Σημαντικό είναι, όμως, το γεγονός πως η καθεμία από τις δύο χώρες προσεγγίζει διαφορετικά και με άλλη προτεραιότητα τον κάθε στόχο της. Ωστόσο, σε

καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να παραληφθεί πως η αλληλοεπικάλυψη αυτή οδηγεί σε μεγάλες αντιπαλότητες ανάμεσα στις δύο χώρες.⁵⁶

5. Σχέσεις Ρωσίας-Τουρκίας κατά την περίοδο προεδρίας Ερντογάν

i. Οι σχέσεις των δύο χωρών πριν τον Ρωσο-Ουκρανικό πόλεμο

Το Νοέμβριο του 2015, η Τουρκία κατέρριψε ένα ρωσικό μαχητικό αεροσκάφος που κατευθυνόταν προς τη Συρία το περιστατικό αυτό οδήγησε σε πάγωμα των διπλωματικών σχέσεων αναδεικνύοντας με αυτόν τον τρόπο τις εντάσεις μεταξύ των δύο χωρών, οι οποίες ανταγωνίζονται για την επιρροή στις γειτονίες της Μέσης Ανατολής. Η Συρία είναι ένας από τους πολλούς τομείς όπου η Τουρκία και η Ρωσία υποστηρίζουν αντίπαλες πλευρές άλλοτε κρυφά και άλλοτε ανοιχτά. Ωστόσο, παρά τις πολλές τριβές τους, η Μόσχα και η Άγκυρα έχουν πολλούς καλούς λόγους για να συνεργαστούν. Δεν τους συνδέουν μόνο οικονομικοί δεσμοί, αλλά οι δύο αυτές χώρες έχουν και κοινές φιλοδοξίες όσον αφορά τη δύση. Επομένως, πρόκειται για μια σχέση συνεργασίας η οποία ανά καιρούς προσαρμόζεται σε τομείς διαμάχης.

Λίγο μετά την έναρξη της στρατιωτικής επέμβασης της Ρωσίας στη Συρία, το Νοέμβριο του 2015, η Τουρκία καταρρίπτει ένα ρωσικό στρατιωτικό αεροσκάφος το οποίο διέσχισε τον εναέριο χώρο της. Ο Ρώσος πρόεδρος, Βλαντιμίρ Πούτιν, χαρακτήρισε το περιστατικό ως «πισώπλατη μαχαιριά» και η Μόσχα ανταπέδωσε με αλληπάλληλες οικονομικές κυρώσεις περιορίζοντας με αυτόν τον τρόπο το εμπόριο και τα ταξίδια μεταξύ των δύο χωρών. Όμως, τον Ιούνιο του 2016, ο Τούρκος πρόεδρος Erdoğan εκφράζει τη λύπη του για το περιστατικό αυτό. Η κίνησή του αυτή ανοίγει και πάλι το δρόμο για την αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο χωρών. Η ταχεία συμφιλίωση μεταξύ Μόσχας και Άγκυρας δείχνουν ότι τα κίνητρά τους για συνεργασία είναι ισχυρά.

Οι οικονομικές σχέσεις των δύο χωρών τις έχουν καταστήσει αλληλοεξαρτώμενους εταίρους. Το 2019 το διμερές τους εμπόριο ανέρχεται σε 23 δις ευρώ. Η Ρωσία ήταν ο δεύτερος μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος μετά την Ευρωπαϊκή Ένωση για την Τουρκία. Από την άλλη, η Ρωσία αποτελεί σημαντική εξαγωγική αγορά για την κλωστοϋφαντουργία και δερμάτινα είδη. Οι τουρκικές εξαγωγές ενισχύονται μετά το 2014 και μετά την απόφαση της Ρωσίας να περιορίσει σε σημαντικό βαθμό τις εισαγωγές προϊόντων από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως απάντηση για τις κυρώσεις που

⁵⁶ Συρίγος, Α. (2021), σελ.767-770

επιβλήθηκαν αναφορικά με την Ουκρανία. Δεν πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι η Ρωσία είναι ο κύριος ενεργειακός προμηθευτής της Τουρκίας. Για τη Ρωσία, η Τουρκία δεν αποτελεί μόνο μια σημαντική εξαγωγική αγορά πετρελαίου και φυσικού αερίου αλλά και μια σημαντική χώρα διαμετακόμισης φυσικού αερίου προς την νοτιοανατολική Ευρώπη.

Σημαντικό ρόλο στις σχέσεις Ρωσίας Τουρκίας διαδραματίζουν οι ένοπλες δυνάμεις των δύο χωρών. Τόσο η Ρωσία όσο και η Τουρκία έχουν επενδύσει σε μεγάλο βαθμό στις ένοπλες δυνάμεις τους, οι οποίες διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στις επεμβάσεις της εξωτερικής τους πολιτικής. Παρά το γεγονός ότι η Ρωσία αποτελεί μια από τις δύο πυρηνικές υπερδυνάμεις του κόσμου και δαπανά τετραπλάσια ποσά για την άμυνα της από ότι η Τουρκία, η Ρωσία έχει κάθε λόγο να αποφεύγει μια άμεση σύγκρουση με την Τουρκία καθώς αυτό θα μπορούσε να αποβεί μοιραίο και να προκαλέσει μια συλλογική απάντηση από το NATO.

Από τη μέρα που ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος στη Συρία το 2011, η Συρία αποτελεί μία από τις κύριες περιοχές ανταγωνισμού μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας, με την καθεμία χώρα να υποστηρίζει αντίθετες πλευρές. Το 2013, ο Erdoğan υποστήριξε πολλούς από τους αντάρτες που είχαν ως στόχο να ανατρέψουν τον Άσαντ. Αντίθετα, η Ρωσία ήταν αποφασισμένη να υπερασπιστεί τον Άσαντ, τον μόνο σημαντικό σύμμαχο της στη Μέση Ανατολή. Ωστόσο, από το 2016, η Τουρκία έχει εγκαταλείψει τις απαιτήσεις της για την παραίτηση του Άσαντ και συμμετέχει με τη Ρωσία και το Ιράν στις ειρηνευτικές συνομιλίες ως μία από τις εγγυήτριες δυνάμεις. Παρόλο που η σύγκρουση μεταξύ των υποστηριζόμενων από τη Ρωσία συριακών κυβερνητικών δυνάμεων και των υποστηριζόμενων από την Τουρκία ανταρτών εξακολουθούσε να δημιουργεί τριβές μεταξύ Μόσχας και Άγκυρας, το έως τότε status quo φαίνεται να ωφελούσε και τις δύο χώρες. Η Ρωσία, από τη μία, είχε γίνει πια η κύρια δύναμη στη Συρία, αλλά, από την άλλη η Τουρκία είχε επεκτείνει τον έλεγχό της σε γειτονικά συριακά εδάφη κρατώντας με αυτό τον τρόπο τις κουρδικές δυνάμεις σε απόσταση από τα σύνορα της.

Παρόλο που η κεντρική Ασία δεν βρέθηκε ποτέ υπό οθωμανική κυριαρχία, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης η Τουρκία ήταν η πρώτη που αναγνώρισε την ανεξαρτησία των κρατών αυτών και βασιζόμενοι στις πολιτισμικές ομοιότητες τους εμφανίστηκε ως πρότυπο και πιθανώς ηγέτης για αυτές. Το 2009, το Καζακστάν, το

Κιργιστάν, το Αζερμπαϊτζάν και η Τουρκία ιδρύουν τον Οργανισμό Τουρκογενών Κρατών με πρωτοβουλία του τότε προέδρου του Καζακστάν. Παρόλο που η συνεργασία του Οργανισμού Τουρκογενών Κρατών περιλαμβάνει τακτικές συναντήσεις σε επίπεδο αρχηγού κράτους αυτό δεν οδήγησε σε πολλά πρακτικά αποτελέσματα και η τουρκική επιρροή στην κεντρική Ασία ήταν αρκετά περιορισμένη. Αντίθετα, η Ρωσία παραμένει η κυρίαρχη δύναμη στην κεντρική Ασία. Το Τατζικιστάν, το Καζακστάν και το Κιργιστάν είναι μέλη του Οργανισμού της Συνθήκης Συλλογικής Ασφαλείας υπό την ηγεσία της Μόσχας και πρόκειται ουσιαστικά για μια στρατιωτική συμμαχία. Παρόλο που το Ουζμπεκιστάν αποχώρησε από τη συμμαχία αυτή το 2012 και δεν είχε ανακοινώσει σχέδια επανένταξης, επανέλαβε την αμυντική τους συνεργασία με τη Ρωσία. Τέλος, είναι σημαντικό το γεγονός ότι η Ρωσία δεν έχει καταβάλει καμία προσπάθεια να αποκλείσει την Τουρκία από την περιοχή, αφού θεωρεί ότι διαδραματίζει κυρίως υποδεέστερο ρόλο.⁵⁷

ii. Οι σχέσεις των δύο χωρών μετά τον Ρωσο-Ουκρανικό πόλεμο

Ο πόλεμος μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας απέδειξε σε μεγαλύτερο βαθμό το γεγονός ότι η Τουρκία λειτουργεί ως ένας τρίτος πόλος στη διεθνή τάξη. Ενώ η στάση της Τουρκίας φαίνεται σε πρώτη φάση να είναι φιλοδυτική όπως θα αναλυθεί και παρακάτω στόχος της είναι να μην χαρακτηρίζεται ούτε από τη δύση ούτε από την ανατολή.

Όσον αφορά την φιλοδυτική της στάση και την υποστήριξη προς την Ουκρανία είναι σημαντικό να σημειωθεί πως το 2014 έσπευσε να καταδικάσει την παράνομη προσάρτηση της Κριμαίας αλλά και την απόσχιση του ντονέτσκ και του λουχάνσκ. Επιπλέον, το 2015 για ανθρωπιστικούς λόγους προέβη σε παραχώρηση δανείου ύψους 50 εκατομμυρίων δολαρίων προς την Ουκρανία.⁵⁸ Στα πιο πρόσφατα γεγονότα, το 2020 υπεγράφη η συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας⁵⁹, ενώ το 2022 υπεγράφη η

⁵⁷ Russell, M. (2021) *'Russia–Turkey relations: A fine line between competition and cooperation'*. Διαθέσιμο στο: <https://policycommons.net/artifacts/1426501/russia-turkey-relations/2040943/> (Πρόσβαση: 05 Νοεμβρίου 2023).

⁵⁸ Zinets, N. (2015) *Turkey offers \$50 million loan to Ukraine, urges protection of Crimean Tatars*, Reuters. Διαθέσιμο στο: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-ukraine-idUSKBN0MG0VZ20150320/> (Πρόσβαση: 05 Νοεμβρίου 2023).

⁵⁹ Χωριανόπουλος, Α. (2020) *Υπεγράφη συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ Τουρκίας και Ουκρανίας*, *Infognomon Politics*. Διαθέσιμο στο: <https://infognomonpolitics.gr/2020/10/ypegrafi-symfonia-stratiotikis-synergasias-metaxy-tourkias-kai-oukranias/> (Πρόσβαση: 05 Νοεμβρίου 2023).

συμφωνία ελεύθερου εμπορίου.⁶⁰ Υψίστης σημασίας, ωστόσο, είναι το γεγονός ότι της δόθηκε η ευκαιρία να κλείσει τα στενά όταν χαρακτήρισε την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία ως πόλεμο. Επιπροσθέτως, τον Μάρτιο του 2022 καταψήφισε, στη γενική συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, την εισβολή της Ρωσίας.⁶¹

Ωστόσο, παρά την όποια φιλοδυτική και φιλοουκρανική στάση γινόταν εύκολο κατανοητό πως στόχος της Τουρκίας ήταν και συνεχίζει να είναι να μην δημιουργήσει σημαντικά προβλήματα και να μην βρεθεί αντιμέτωπη με την Ρωσία. Σκοπός της ήταν να γίνει μέρος αυτών των μεγάλων διεθνών εξελίξεων χωρίς, ωστόσο, να εμπλακεί αλλά αντιθέτως να αποτραβηχτεί πλήρως από την όποια ταύτιση με τη δύση ή την ανατολή. Προκειμένου να γίνει πιο ξεκάθαρο αυτό, κρίνεται σκόπιμη η σύγκριση της στάσης της Τουρκίας πριν και μετά τον πόλεμο. Από τη μια, η Τουρκία στο παρελθόν είχε προβεί σε αγορά του αντιαεροπορικού συστήματος S-400 από τη Ρωσία -παρά το γεγονός ότι η δύση ήταν αντίθετοι με αυτή της την κίνηση-, αλλά από την άλλη το 2021 πούλησε στην Ουκρανία ορισμένα μη επανδρωμένα αεροσκάφη. Επιπλέον, μετά την έναρξη του πολέμου απέστειλε νέα μη επανδρωμένα αεροσκάφη στην Ουκρανία.⁶² Είναι σημαντικό να αναφερθεί η άρνηση της για συμμετοχή μαζί με τις υπόλοιπες χώρες του NATO και της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην επιβολή κυρώσεων προς την Ρωσία, παρά το γεγονός ότι καταδίκασε την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία αλλά και το ότι έκλεισε τα στενά του Βοσπόρου προς τη Μαύρη Θάλασσα. Η τάση διαφοροποίησής της στον τομέα της ενέργειας δεν συνεπάγεται και το γεγονός ότι σταμάτησε να είναι ένας από τους αγοραστές της ρωσικής ενέργειας. Τέλος, παρόλο που διατηρεί αντίθετη στάση με τη Ρωσία στη Συρία ακόμα τη Λιβύη και το Ναγκόρνο Καραμπάχ, εξακολουθεί να συνεργάζεται με αυτή και στις 3 περιπτώσεις, αφού όπως έχει αποδείξει πολύ συχνά τα συμφέροντά της στη Συρία είναι διαφορετικά από αυτά του NATO και των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Στα πιο πρόσφατα περιστατικά μεγάλη ήταν η κρίση που προκάλεσε στο NATO όταν απείλησε πως δεν θα επιτρέψει

⁶⁰ Communications Department of the Secretariat of the CMU (2022) *Ukraine and Turkey have signed a Free Trade Agreement*, Government Portal. Διαθέσιμο στο: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukrayina-j-turechchina-uklali-ugodu-pro-vilnu-torgivlyu> (Πρόσβαση: 05 Νοεμβρίου 2023).

⁶¹ UN News (2022) *General Assembly resolution demands end to Russian offensive in Ukraine*. Διαθέσιμο στο: <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152> (Πρόσβαση: 05 Νοεμβρίου 2023).

⁶² Jennings, G. (2022) *Ukraine conflict: Turkey airlifts additional TB2 UCAVs to Ukraine*, Janes.com. Διαθέσιμο στο: <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/ukraine-conflict-turkey-airlifts-additional-tb2-ucavs-to-ukraine> (Πρόσβαση: 05 Νοεμβρίου 2023).

την ένταξη της Σουηδίας και της Φιλανδίας στη συμμαχία. Τέλος, όταν προέβη η Ευρωπαϊκή Ένωση σε κυρώσεις κατά της ρωσικής εισβολής, ο εκπρόσωπος τύπου, Ibrahim Kalin, έσπευσε να εξηγήσει τη στάση της Τουρκίας: «Δεν πιστεύουμε πως πρέπει να επιβάλουμε κυρώσεις κατά της Ρωσίας. Έχουμε εμπορικούς δεσμούς, όπως στο φυσικό αέριο, τον τουρισμό και τη γεωργία τέλειο δεν θέλουμε να κάνουμε καμία επιζήμια για την χώρα μας κίνηση [...] Χρειάζεται να υπάρχει κάποιος δρων που να μπορεί να μιλά με τη Ρωσία. [...] Δεν σχεδιάζουμε κάποιο πακέτο κυρώσεων ούτως ώστε να διατηρήσουμε αυτό το κανάλι ανοιχτό.». ⁶³

Η δήλωση του εκπροσώπου τύπου κάνει ακόμα πιο ξεκάθαρη την προσέγγιση της χώρας του όσον αφορά τον πόλεμο. Πρώτον, η Άγκυρα, σε καμία περίπτωση, δεν επιθυμεί το οποιοδήποτε τεταμένο κλίμα με τη Ρωσία το οποίο θα μπορούσε να βλάψει την τουρκική οικονομία. Η οικονομία της χώρας βρίσκεται ήδη σε ένα τεταμένο κλίμα λόγω των συνθηκών που δημιούργησε η πανδημία και εν συνεχεία ο πόλεμος στην Ουκρανία. Επομένως, η Τουρκία δεν θα μπορούσε να βρεθεί αντιμέτωπη με άλλη μια πρόκληση κατά της οικονομίας της. Επίσης, μία από τις μεγαλύτερες επιδιώξεις της κυβέρνησης τους τελευταίους μήνες φαίνεται να είναι η ανεξαρτητοποίησή της από την οικονομική αγορά της δύσης και η παράλληλη αναζήτηση νέων αγορών. Δεύτερον, επιδίωξη της Τουρκίας είναι να φαίνεται ουδέτερη -όσο το δυνατόν περισσότερο- ούτως ώστε να θεωρείται αξιόπιστος μεσολαβητής και σταθερός παράγοντας τόσο σχετικά με τον πόλεμο μεταξύ Ρωσίας Ουκρανίας όσο και με γενικότερα ζητήματα.

Η συνολική στάση της χώρας στη συγκεκριμένη περίπτωση φαίνεται να συμβαδίζει πλήρως με τη γενικότερη εξωτερική της πολιτική που έχει υιοθετήσει τα τελευταία χρόνια. Η πολιτική της αυτή έχει ως στόχο την δημιουργία εντυπώσεων πως πρόκειται για μια ανεξάρτητη και αυτόνομη χώρα και κατ' επέκταση ένας αυτόνομος στρατηγικός παράγοντας. Η πολιτική αυτή είναι σε μεγάλο βαθμό συνδεδεμένοι με την οθωμανική νοσταλγία. Η Τουρκία, λοιπόν, τείνει να παίζει τον ρόλο του τρίτου πόλου ανάμεσα στη δύση και την ανατολή. ⁶⁴

⁶³ Hürriyet Daily News (2022) *No plans to impose sanctions against Russia: Spokesperson - Türkiye News, Hürriyet Daily News*. Διαθέσιμο στο: <https://www.hurriyetdailynews.com/no-plans-to-impose-sanctions-against-russia-spokesperson-171932> (Πρόσβαση: 05 Νοεμβρίου 2023).

⁶⁴ Yavuz, H. (2020) *Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism*. Oxford University Press.

Όπως αναλύθηκε στο κεφάλαιο «το NATO και οι σχέσεις με την Τουρκία», η χώρα επιδιώκει την ανάπτυξη σχέσεων με χώρες της ανατολής, παρά το γεγονός ότι αποτελεί μέλος του NATO. Η εν λόγω στάση της εξηγείται με τη λογική της διαμερισματοποίησης, η προσπάθεια δηλαδή να διατηρήσει τη θετική οπτική μιας σχέσης με μια χώρα μακριά από τις οπτικές οι οποίες μπορούν να ενέχουν κινδύνους και να προκαλέσουν τριβή. Αυτό εξηγείται και από μια δήλωση του τούρκου υπουργού εξωτερικών, Μελβούτ Τσαβούσογλου: *«Παρά τη διάσταση απόψεων, είμαστε μια χώρα που έχει αναπτύξει συνεργασία και με τις δύο χώρες. Όταν υπάρχει ένας πόλεμος δεν χρειάζεται να επιλέξουμε μεριά. Αντιθέτως, είμαστε η χώρα που μπορεί να εγκαθιδρύσει έναν διάλογο και στις δύο πλευρές προκειμένου να τελειώσει ο πόλεμος»*.⁶⁵

Συμπερασματικά ακόμα από τα παραπάνω γίνεται ξεκάθαρη η σημασία της ανεξάρτητης μεταβλητής για την εξωτερική πολιτική μιας χώρας και πιο συγκεκριμένα της Τουρκίας. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η ανεξάρτητη αυτή μεταβλητή αποτελεί μια νέα τάση της εξωτερικής πολιτικής. Αυτό που είναι σημαντικό, ωστόσο, είναι το ότι οι μεταβάσεις τέτοιου τύπου σε νέες στάσεις ενώ χαρίζουν ευκαιρίες και συνεργασίες στις χώρες που τις υιοθετούν, πολύ εύκολα μπορούν να οδηγήσουν σε μεγάλες προκλήσεις ή ακόμα και σε απειλές της ασφάλειας μιας χώρας. Η Τουρκία, όμως, λόγω των κινήσεων και των πολιτικών που ακολουθεί τόσο σχετικά με το εσωτερικό της όσο και με το εξωτερικό φαίνεται να είναι έτοιμη να αντιληφθεί εγκαίρως οτιδήποτε απειλητικό και εν συνεχεία να το αντιμετωπίσει.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Τουρκία της οποίας στο παρελθόν χαρακτηρίζεται από την οθωμανική αυτοκρατορία αποδεικνύεται ότι έχει ως απώτερο σκοπό να γίνει μια παγκόσμια, ανεξάρτητη και αυτόνομη δύναμη, η οποία δεν θα βασίζεται στις δυνάμεις της δύσης αλλά και στη στρατηγική αυτής. Για τον λόγο αυτό, λοιπόν, προωθεί και επιδιώκει την αυτονομία της σε κάθε τομέα, προκειμένου να μη θεωρείται από τη διεθνή σκηνή ότι συνδέεται αναγκαστικά με την δύση.

Ήδη από το 2002, η ήπια ισχύς που ακολουθεί βασίζεται στην ανάπτυξη των σχέσεών της με τη Μέση Ανατολή. Επιπλέον, αυτό που δεν πρέπει να παραλείπεται

⁶⁵ Hürriyet Daily News, (2022)

είναι το γεγονός ότι πολλές φορές οι λανθασμένες κινήσεις της την έφεραν αντιμέτωπη με προκλήσεις και εχθρούς που δεν περίμενε.

Αυτό που γίνεται εμφανές είναι ότι τα τελευταία χρόνια η χώρα βρίσκεται αντιμέτωπη με πολλά και διαφορετικά μέτωπα, τα οποία είναι δύσκολο να διαχειριστεί αλλά παράλληλα είναι τα μέτωπα αυτά που θα καθορίσουν το μέλλον της. Πρόκειται, ουσιαστικά, για την οικονομία της, την εσωτερική και εξωτερική πολιτική που ασκεί, ακόμα και για τις επιλογές που επιλέγει να κάνει όσον αφορά θέματα ασφάλειας. Όλα τα παραπάνω είναι κρίσιμα αναφορικά με την επόμενη μέρα της Τουρκίας.

Γίνεται πλέον ξεκάθαρο το γεγονός ότι η Άγκυρα επιλέγει να κινηθεί εντός των πλαισίων ισχύος και αυτό αποδεικνύεται εύκολα από τις κινήσεις που επιλέγει σχετικά με τις σχέσεις της με την Ελλάδα. Έχει υποστηρίξει πολλάκις ότι οι συμβιβασμοί κρίνονται πλέον αναγκαίοι και αναπόφευκτη τόσο από τη μεριά της Τουρκίας όσο και από τη μεριά της Ελλάδας, καθώς και ότι πλέον δεν πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε τόσο μεγάλο βαθμό το διεθνές δίκαιο αλλά η ισχύς της κάθε χώρας.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί και η εσωτερική πολιτική της χώρας, αφού τα τελευταία χρόνια αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας μιας και το όνομα του τούρκου προέδρου Erdoğan συνδέεται πλήρως με την Τουρκία. Επομένως, η όποια κίνηση εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής κρύβει από πίσω μια καλά σχεδιασμένη στρατηγική του Erdoğan και του κόμματός του, προκειμένου να κερδίσουν τα μέγιστα. Έτσι, στην περίπτωση το εγχείρημα του Erdoğan στη Μέση Ανατολή δεν αποδώσει και αποβεί μοιραίο για την Τουρκία, τότε επόμενος εύκολος στόχος του φαίνεται να είναι η Ελλάδα και το αιγαίο ή ακόμα και η Κύπρος.

Αυτό που είναι βέβαιο είναι το γεγονός ότι η χώρα που θα παραδώσει ο Erdoğan δεν έχει καμία απολύτως σχέση με αυτή που παρέλαβε στις αρχές της θητείας του. Η σύγχρονη ιστορία της χώρας φαίνεται να γράφει το όνομά του, το οποίο πρόκειται να παραμείνει ανεξίτηλο. Η αποστροφή της Τουρκίας προς τη δύση και τις αξίες αυτής, καθώς και η ισλαμοποίηση της χώρας του πρόκειται να αποτελέσουν την παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές και για την Τουρκία της επόμενης ημέρας. Ωστόσο, σε καμία περίπτωση, Η Τουρκία δεν θα πρέπει να υπερβάλλει όσον αφορά τις κινήσεις της και τις δηλώσεις της καθώς όπως αποδεικνύεται από τα παραπάνω

κεφάλαια πρόκειται για μια δύσκολη, τόσο για τη διεθνή σκηνή όσο και για την Τουρκία, εποχή για την άσκηση εξωτερικής πολιτικής.

Συμπερασματικά, η αναζήτηση της στρατηγικής αυτονομίας της Τουρκίας αποτελεί ένα δύσκολο μονοπάτι, το οποίο συναντά πολλούς κινδύνους, περιορισμούς και εμπόδια. Η περίοδος προεδρίας του Recep Tayyip Erdoğan, αλλάζει σε μεγάλο βαθμό την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του και κάνει ακόμα πιο έντονη την επιθυμία για στρατηγική αυτονομία. Όπως αναφέρθηκε και αναλύθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, ο Recep Tayyip Erdoğan ήρθε για να διαμορφώσει με την προσωπικότητά του και την άσκηση της εξωτερικής του πολιτικής, μία νέα πραγματικότητα τόσο για την ίδια την Τουρκία όσο και για τη διεθνή σκηνή. Πράγματι η επιδιωκόμενη στρατηγική αυτονομία της Τουρκίας επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις της με την Ελλάδα, είτε αυτό σημαίνει ότι θα χαρακτηρίζονται από αρνητικό πρόσημο είτε από θετικό. Επιπλέον, ο πόλεμος που βρίσκεται σε εξέλιξη μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας αλλάζει σε πολύ μεγάλο βαθμό τα δεδομένα για την Τουρκία, αφού όπως αναφέρθηκε προηγουμένως δεν είναι διατεθειμένη να δυσαρεστήσει ούτε τη δύση αλλά ούτε και τη Ρωσία. Όσον αφορά τα πιθανά συμφέροντα της Ρωσίας στο αιγαίο και μια πιθανή συμφωνία της με την Τουρκία, η λογική που ακολουθείται είναι η ίδια. Η Τουρκία δεν μπορεί να προβεί σε καμία πράξη η οποία θα δυσαρεστεί σε τόσο μεγάλο βαθμό τη δύση. Τέλος, παρά το γεγονός ότι οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας και δύσης ανά τακτά χρονικά διαστήματα διανύουν ευχάριστες περιόδους, αυτό από μόνο του δεν είναι αρκετό ώστε να καταφέρει να επιλύσει συνολικά όλα τα ζητήματα που έχουν δημιουργηθεί μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 'Εκθεση προόδου της Επιτροπής για τις θεωρήσεις: πρόοδος της Τουρκίας προς την ελευθέρωση των θεωρήσεων', 2016.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. 'EU-Turkey Statement: Questions and Answers'. Text. European Commission - European Commission, 2016.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/MEMO_16_963.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. 'Συμπεράσματα της Προεδρίας- Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λακεν - 14 και 15 Δεκεμβρίου 2001', 2001.
<https://www.consilium.europa.eu/media/20943/68835.pdf>.

- Ινσέλ, Αχμέτ, και Αλή Μπαϊράμογλου. *Ο Τουρκικός Στρατός, ένα πολιτικό κόμμα, μία πολιτική τάξη*. Εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2007.
- Κουναλάκη, Ξ. 'Ερντογάν εναντίον Ισραήλ | Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ'. *Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ*, 2018. <https://www.kathimerini.gr/world/965214/erntogan-enantion-israil/>.
- Μηνάγιας, Χρήστος. *Η γεωπολιτική στρατηγική και η στρατηγική ισχύς της Τουρκίας*. Εκδόσεις Τουρκική, 2012.
- Νταβούτογλου, Αχμέτ. *Το στρατηγικό βάθος, Η διεθνής θέση της Τουρκίας*. Εκδόσεις Ποιότητα, 2010.
- Παπαδημητρίου, Ιωάννης. 'Τουρκία, το προβληματικό παιδί του NATO - Προς έξοδο από τη Συμμαχία'; ΣΚΑΪ, 2019. <https://www.skai.gr/news/world/tourkia-to-provlimatiko-paidi-tou-nato-pros-eksodo-apo-ti-symmaxia>.
- Συρίγος, Άγγελος. *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*. Πέμπτη έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2021.
- ΤΑ ΝΕΑ. 'Γιατί η Τουρκία παραμένει το «χαϊδεμένο» παιδί του NATO'. ΤΑ ΝΕΑ, 3 Απριλίου 2023. <https://www.tanea.gr/2023/04/03/world/nato-kai-tourkia-mia-statheri-sxesi-para-ta-provlimata/>.
- Τζιάρρας, Ζήνωνας, και Νίκος Μούδουρος. *Η Τουρκία ως τρίτος πόλος στη νέα διεθνή τάξη. Ο ισλαμικός ευρασιανισμός, το νέο οικονομικό μοντέλο και η στρατηγική της ανατροπής*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2023.
- Φίλης, Κωνσταντίνος. *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*. Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2017.
- Χωριανόπουλος, Άγγελος. 'Υπεγράφη συμφωνία στρατιωτικής συνεργασίας μεταξύ Τουρκίας και Ουκρανίας'. Infognomon Politics, 2020. <https://infognomonpolitics.gr/2020/10/ypegrafi-symfonia-stratitikis-synergasias-metaxy-tourkias-kai-oukranias/>.
- Albayrak, Didem, και Kürşad Turan. *Neo-Ottomanism in Turkish Foreign Policy Through the Lenses of the Principal-Agent Theory*. Journal of Security, Strategy, and Political Studies, 2016.
- Bahcheli, T, T Couloumbis, και P Carley. *Greek-Turkish relations and U.S. foreign policy: Cyprus, the Aegean and regional stability*. USA Institute of Peace, χ.χ.
- Burhanettin, Duran. 'Turkey's new security concept'. Daily Sabah, 2016. <https://www.dailysabah.com/columns/duran-burhanettin/2016/10/26/turkeys-new-security-concept>.

Capital.gr. 'Πρώτο θέμα στον Guardian η επίσκεψη Ερντογάν στην Αθήνα: Από 'πυγμάχος μέσα στο ρινγκ' στο 'καζάν-καζάν''. Capital.gr, 2023. <https://www.capital.gr/politiki/3754366/proto-thema-ston-guardian-i-episkepsi-erntogan-stin-athina-apo-pugmaxos-mesa-sto-ringk-sto-kazan-kazan/>.

Communications Department of the Secretariat of the CMU. 'Ukraine and Turkey Have Signed a Free Trade Agreement'. Government Portal, 2022. <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukrayina-j-turechchina-uklali-ugodu-pro-vilnu-torgivlyu>.

Dolan, David. 'Turkey's Erdogan rebuffs NATO apology over 'enemy poster''. Reuters, 18 Οκτωβρίου 2017. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-nato-erdogan/turkeys-erdogan-rebuffs-nato-apology-over-enemy-poster-idUSKBN1DI0EG/>.

Efron, Shira. *The future of Israeli – Turkish relations*. RAND Corporation, 2018. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR2400/RR2445/RAND_RR2445.pdf.

Ertnews.gr. 'Επιστολή της Αθήνας σε ΟΗΕ: Προειδοποίηση για κίνδυνο αποσταθεροποίησης στην περιοχή από το Τουρκολιβικό Μνημόνιο'. *ertnews.gr* (blog), 2022. <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/politiki/epistoli-tis-athinas-se-oie-proeidopoiisi-gia-kindyno-apostatheropoiisis-stin-periochi-apo-to-toyrkolyviko-mnimonio/>.

Euronews. 'Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Τι λέει η έκθεση για την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας'. *euronews*, 2023. <https://gr.euronews.com/my-europe/2023/11/08/eu-turkey-accession>.

Fuat, Keyman, και Megan Gisclon. 'Turkey's Strategic Choice: Flexible Alliances with an Enduring Transatlantic Anchor | German Marshall Fund of the United States'. GMF, 2017. <https://www.gmfus.org/news/turkeys-strategic-choice-flexible-alliances-enduring-transatlantic-anchor>.

Gorener, Aylin, και Meltem Ucal. 'The Personality and Leadership Style of Recep Tayyip Erdogan: Implications for Turkish Foreign Policy', 2011. <https://doi.org/10.1080/14683849.2011.604216>.

Grigoriadis, N. *The changing role of the EU factor in Greek- Turkish relations*. London School of Economics and Political Science, 2003.

- Haugom, Lars. 'Turkish foreign policy under Erdogan: A change in international orientation?' *Comparative Strategy* 38, τχ. 3 (4 Μαΐου 2019). <https://doi.org/10.1080/01495933.2019.1606662>.
- Hermann, Margaret. 'Assessing Leadership Style: Trait Analysis'. Στο *The Psychological Assessment of Political Leaders*. University of Michigan Press, 2003.
- HuffPost Greece. 'Στα άκρα οι σχέσεις Ισραήλ - Τουρκίας: Απομακρύνονται οι διπλωμάτες του από την Άγκυρα'. HuffPost Greece, 28 Οκτωβρίου 2023. https://www.huffingtonpost.gr/entry/sta-akra-oi-scheseis-israel-toerkias-apomakrenontai-oi-diplomates-toe-apo-ten-toerkia_gr_653d3953e4b0ae2dc0b3b5c8.
- Hürriyet Daily News. 'I don't recognize European Parliament decision, Turkish PM Erdoğan says'. Hürriyet Daily News, 2013. <https://www.hurriyetdailynews.com/i-dont-recognize-european-parliament-decision-turkish-pm-erdogan-says-48730>.
- Hürriyet Daily News. 'No Plans to Impose Sanctions against Russia: Spokesperson - Türkiye News'. Hürriyet Daily News, 2022. <https://www.hurriyetdailynews.com/no-plans-to-impose-sanctions-against-russia-spokesperson-171932>.
- Jennings, Gareth. 'Ukraine Conflict: Turkey Airlifts Additional TB2 UCAVs to Ukraine'. Janes.com, 2022. <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/ukraine-conflict-turkey-airlifts-additional-tb2-ucavs-to-ukraine>.
- Lucas, Dimitrios. 'Greece's Shifting Position on Turkish Accession to the EU Before and After Helsinki'. E-thesis, 1999. <http://www.thesis.net/greece/greece.htm>.
- Oguzlu, Tarik. 'Turkey's Foreign Policy Challenges', 2014. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/43440>.
- Osborne, Samuel. 'Erdogan Just Threatened the Safety of Every Person in Europe'. The Independent, 22 Μαρτίου 2017. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-erdogan-germany-netherlands-warning-europeans-not-walk-safely-a7642941.html>.
- Pallaver, Matteo. 'Power and Its Forms: Hard, Soft, Smart'. The London School of Economics and Political Science, 2011. https://etheses.lse.ac.uk/220/1/Pallaver_Power_and_Its_Forms.pdf.

- Raimzhanova, Aigerim. 'Power in IR: Hard, Soft and Smart'. Institute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest, 2015. https://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2015-12_annual/Power-In-Ir-By-Raimzhanova,-A.pdf.
- Russell, Martin. 'Russia–Turkey relations: A fine line between competition and cooperation', 2021. <https://policycommons.net/artifacts/1426501/russia-turkey-relations/2040943/>.
- Tocci, Nathalie. 'Turkey's Neighbourhood Policy and EU Membership: Squaring the Circle of Turkish Foreign Policy', 2012. <https://doi.org/10.1177/002070201206700106>.
- Tran, Pierre, και Burak Ege Bekdil. 'Turkey Goes European for Indigenous Air Defense System'. Defense News, 9 Ιανουαρίου 2018. <https://www.defensenews.com/global/europe/2018/01/08/new-long-range-missile-study-may-strengthen-turkeys-ties-with-france-italy/>.
- UN News. 'General Assembly Resolution Demands End to Russian Offensive in Ukraine', 2022. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113152>.
- Yavuz, Hakan. *Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism*. Oxford University Press, 2020.
- Yilmaz, E. 'Turkey – Israel relations in the post-cold war era', <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203501>.
- Zinets, Natalia. 'Turkey offers \$50 million loan to Ukraine, urges protection of Crimean Tatars'. Reuters, 2015. <https://www.reuters.com/article/us-turkey-ukraine-idUSKBN0MG0VZ20150320/>.